

Het gedicht over Beatrijs wordt een hoogtepunt van de middeleeuwse Nederlandse en zelfs de Europese letterkunde genoemd. Maar vindt het de lezers die het op grond van deze onderscheiding verdient? De meesten maken er op school kennis mee en vragen zich af waarom ze met een zo moeilijke tekst worden lastiggevallen. Misschien blijven er één paar over die het later nog eens proberen, maar die hebben dan de Nederlandse taal- en letterkunde als studievak gekozen.

Een enkel boek kan in deze situatie natuurlijk geen verandering brengen, maar voor een belangrijk werk als de *Beatrijs* kan men zich best wat moeite getroosten. Die moeite bestaat in dit geval voornamelijk daaruit, dat het gedicht wordt overgebracht in een andere dan de oorspronkelijke taal. De taal waarin het geschreven werd, is wel de Nederlandse, maar het is de onze niet meer. Het verstaan ervan vereist een aanzienlijke hoeveelheid kennis. Dit probleem is uiteraard te overbruggen door een groot aantal voetnoten en aantekeningen, maar die maken het de lezer bepaald niet prettiger op, integendeel. Het leesgenot wordt er danig door vergald. Tenminste, zo vergaat het de meesten, en zo verging het ook Gabriel Smit. Die ervaring was de aanleiding tot een nieuwe Nederlandse tekst. Hij heeft daarbij gestreefd naar een herschrijving, die met een zo nauwkeurig mogelijk behoud van de inhoud en het eigen, ook ernstige taalkarakter het werk wil brengen binnen het onmiddellijke bereik van de hedendaagse lezer.

Aan een in zijn eigen taal herschreven tekst heeft de lezer van vandaag echter niet genoeg. Het verhaal heeft weliswaar een op zichzelf al interessante geschiedenis, maar het speelt zich ook af binnen een historische – godsdienstige, sociale, culturele – werkelijkheid die ons vreemd is. Het valt allerminst binnen onze onmiddellijke gezichtskring en stelf daarom nog wat andere problemen. Daaraan wordt aandacht geschonken in de uitvoerige beschouwing die aan het gedicht is toegevoegd en die uitsluitend dient om het begrip van de tekst nog verder te vergemakkelijken.

ISBN 90 263 0471 4

Ambo

VRIJLIEFER ASSEN-LEN I HALE

3-9585 00034 2506

Beatrijs

B

De Nederlandsche
Hilversumse Boekhandel en
Verkoopbureau

Beatrijs

8
bel

BEATRIJS

de vroegste tekst / nieuwe bewerking en
nabeschouwing door

Gabriël Smit

C - I - '80

OPZWAAR BEBIBLIOTHEEK
DOEVERKAMP 3
9401 KN ASSEN

AMBOBOEKEN / BAARN

TER INLEIDING

Het gedicht over Beatrijs heet sinds jaar en dag terecht de parel van de middeleeuwse Nederlandse letterkunde. Maar vindt het de lezers die het op grond van deze onderscheiding verdient? De meesten zitten nog op de schoolbanken en vragen zich balsturig af waarom ze met een zo moeilijke tekst worden lastiggevallen. Misschien blijven er een paar over die het later nog eens proberen, maar die dan doorzetten zijn nauwelijks anderen dan die de Nederlandse taal- en letterkunde als studievak hebben gekozen.

Een enkel boek kan in deze situatie natuurlijk geen verandering brengen, maar voor een belangrijk werk als de *Beatrijs*, dat men gerust een cultuurmonument mag noemen, kan men zich best wat moeite getroosten, ook al verwacht men geen wonderen van het resultaat. Die moeite bestaat in dit geval voornamelijk daaruit, dat het gedicht dient te worden overgebracht in een andere dan de oorspronkelijke taal. De taal waarin het geschreven werd, is wel de Nederlandse, maar het is de onze niet meer. Het verstaan ervan vereist een aanzienlijke hoeveelheid kennis. Dit probleem is uiteraard te overbruggen door een groot aantal voetnoten en aantekeningen, maar die maken het de lezer er bepaald niet prettiger op, integendeel. Het leesgenot wordt er danig door vergald. Tenminste, zo is het mij vergaan, en deze ervaring was de aanleiding tot de nieuwe Nederlandse tekst die u nu voor u hebt.

Hoe moet men die noemen: een bewerking, een vertaling of, zoals tegenwoordig wel wordt gezegd, een hertaling, een herdichting? Over die naam valt heel wat te discussiëren, maar ikzelf heb geen keuze kunnen maken. Ik kan hoogstens zeggen dat ik heb gestreefd naar een herschrijving, die met een zo nauwkeurig mogelijk behoud van de inhoud en het eigen, ook artistieke taalkarakter het werk wil brengen binnen het onmiddellijke bereik van de hedendaagse lezer. Daarbij is uitdrukkelijk van iedere verfraaiing, artistieke aanpassing of modernisering afgezien. De lezer kan hier en daar stuiten op wat hij ervaart als onregelmatigheden, afwijkingen van wat hij gewend is als metrisch geordende poëzie te lezen. De dichter van de oorspronkelijke tekst paste die

ISBN 90 263 0471 4

Copyright © 1979 by Uitgeverij Ambo bv

Ontwerp omslag Harry Drost

Typografische verzorging Hans Gordijn

Ambo boeken worden uitgegeven door

Uitgeverij Ambo bv, Baarn

Verspreiding voor België:

Uitgeverij Westland nv, Schoten

10.79.479

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

De oorspronkelijke tekst is - met welwillende toestemming van de uitgever - overgenomen uit de door dr. F. Lulofs verzorgde uitgave die verscheen bij Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1976

ordering echter nauwelijks of in ieder geval heel vrij toe en daarin heb ik hem gevolgd.

Aan een in zijn eigen taal herschreven tekst heeft de lezer van vandaag echter niet genoeg; de *Beatrijs* stamt immers uit een andere wereld. Het verhaal heeft niet alleen een op zichzelf al interessante geschiedenis, het speelt zich ook af binnen een historische – godsdienstige, sociale, culturele – werkelijkheid, die de onze niet meer is. Het valt allerminst binnen onze onmiddellijke gezichtskring en stelt ook daarom nog talrijke andere problemen.

Daaraan wordt aandacht geschonken in de beschouwing die aan het gedicht is toegevoegd. Deze heeft – evenals de bewerking van de tekst – geen wetenschappelijke pretenties. Deskundigen zullen er dan ook geen nieuws in vinden. Ze werd uitsluitend geschreven om het begrip van de tekst nog verder te vergemakkelijken. Ik hoop dat het lukt.

G. S.

BEATRIJS

Van dichten comt mi cleine bate.
Die liede raden mi dat ict late
Ende minnen sin niet en vertare.
Maer om die doghet van hare
Die moeder ende maghet es bleven,
Hebbic een scone mieracie op heven,
Die God sonder twivel toghede
Marien teren, diene soghede.
Ic wille beginnen van ere nonnen
Een ghedichte. God moet mi onnen
Dat ic die poente moet wel geraken
Ende een goet ende daer af maken
Volcomelijc na der waerheide
Als mi broeder Ghijsbrecht seide,
Een begheven willemijn.
Hi vant in die boeke sijn;
Hi was een out ghedaghet man.
Die nonne daer ic af began,
Was hovesche ende subtrij van zeden;
Men vint ghene noch heden
Die haer ghelijct, ic wane,
Van zeden ende van ghedane.
Dat ic prisede hare lede,
Sonderlinghe haer scoenhede,
Dats een dinc dat niet en dochte.
Ic wille u segghen van wat ambochte
Si plach te wesen langhen tijt
Int cloester daer si droech abijt:
Costerse was si daer,
Dat seggic u al over waer,
Sine was lat no traghe
No bi nachte, no bi daghe.
Si was snel te haren werke;
Si plach te ludene, in die kerke,
Si ghereide tlicht ende ornament
Ende dede op staen alt covent.

SEE

BEATRIJS

Het dichten schenkt mij weinig baten.
De mensen raden 't mij te laten,
dat 'k niet om niet mijn geest bezwaar;
maar om de deugden van haar
die moeder is en maagd gebleven,
heb ik een schoon mirakel geschreven
waarmee God zonder twijfel beoogde
Maria te eren, die Hem zoogde.
Ik wil dichten over het leven
van een non. God moge mij geven
de zin ervan zuiver te schouwen
en tot het eind toe klaar te ontvouwen,
volkomen gelijk de waarheid die mij
de oude broeder Ghijsbrecht zei,
een kloosterling, in Godes vrezin,
die 't in zijn boeken had gelezen,
een Wilhelmet, beproefd van zin.
De non, waarover ik nu begin,
was edel, van voorname zeden;
men vindt, vermoed ik, geen nog heden
die haar gelijkt, van aanzicht niet
noch van manieren. Zou mijn lied
ook willen prijzen als om strijd
al haar leden en haar schoonheid,
ik deed meer dan ik mag wagen.
'k Zeg liever waaraan zij alle dagen
veel jaren haar leven heeft gewijd
in 't klooster waar zij droeg 't habijt.
Kosterse was zij daar,
stond dag en nacht ten dienste klaar.
Naar waarheid voeg ik hieraan toe:
nooit was zij lui of moe,
altijd deed zij vlug haar werk,
placht te luiden in de kerk,
zorgde voor kaarslicht, parament
en wekte tijdig het convent.

SEE

Dese ioffrouwe en was niet sonder
Der minnen, die groet wonder
Pleecht te werken achter lande.
Bi wilen comter af scandé,
Quale, toren, wedermoet;
Bi wilen bliscap ende goet.
Den wisen maect si oec soe ries
Dat hi moet bliven int verlies,
Eest hem liefte ofte leet.
Si dwingt sulken, dat hine weet
Weder spreken ofte swighen
Daer hi loen af waent ghecrighen.
Meneghe worpt si ondervoet,
Die op staet alst haer dunct goet.
Minne maect sulken milde
Die liever sine ghiften hilde,
Dade hijt niet bider minnen rade.
Noch vintmen liede soe ghestade:
Wat si hebben groet oft clene,
Dat hen die minne gheeft ghemene,
Welde, bliscap ende rouwe.
Selke minne hetic ghetrouwe.
In constu niet gheseggen als
Hoe vele ghelux ende onghevals
Uter minnen beken ronnen.
Hier omme en darfen niet veronnen
Der nonnen, dat si niet en conste ontgaen
Der minnen diese hilt ghevaen,
Want die duvel altoes begheert
Den mensche te become ende niet en cesseert
Dach ende nacht, spade ende vroe
Hi doeter sine macht toe,
Met quaden listen, als hi wel conde,
Becordise met vleescheliker sonde,
Die nonne, dat si sterven waende.
Gode bat si ende vermaende
Dat hise troeste dore sine ghenaden.
Si sprac: 'Ic ben soe verladen
Met starker minnen ende ghewont
- Dat weet hi, dient al es cont,
Die niet en es verholen -

Deze jonkvrouw leefde niet zonder
de liefde die met menig groot wonder
pleegt te verbazen in alle landen.
Veel komt ervan: soms is het schande,
soms droefheid, verbittering en nijd,
soms ook blijdschap en zaligheid.
De wijze brengt zij van zijn stuk,
stort blijvend hem in ongeluk,
slingert hem tusschen lief en leed,
bedrukt hem zo dat hij niet weet
wanneer hij spreken moet of zwijgen
om ooit zijn loon te kunnen krijgen.
Menigeen vertrappt haar voet
die juist meent dat hij opstaan moet.
Ook maakt de liefde mild
wie nooit zijn geld verspilt,
doch nu vrij geeft op liefdes raad.
Weer anderen zijn er die zij laat
delen alles, 't zij groot of klein,
om met hun lief steeds één te zijn,
weelde, blijdschap en rouw;
zulk een liefde noem ik trouw.
Ik weet niet hoe ik ooit zeggen moet
hoeveel geluk en tegenspoed
uit de beek der liefde vloeit.
Laat dus de jonkvrouw ongemoeid,
de non, die niet wist te ontvluchten
aan de liefde die haar deed zuchten,
want de duivel begeert te allen stonde
de mens te bekoren en te verwonden,
't zij laat of vroeg, bij dag of nacht.
Nooit wijkt hij of verzwakt zijn macht;
met listen, steeds kwader uitgevonden,
bekoorde hij haar tot vleeselijke zonden,
zo hevig dat zij te sterven dacht.
Dus bad zij God uit alle macht
dat zijn genade haar troosten mocht.
Zij bad: 'Ik word zo zwaar bezocht
door felle pijn van liefde wreed
- dat weet Hij die alles weet
en voor wie niets ooit blijft verborgen -

Dat mi die crancheit sal doen dolen.
Ic moet leiden een ander leven:
Dit abijt moetic begheven.'

EE

Nu hoert hoeter na verghinc.
Si sende om den ionghelinc
Daer si toe hadde grote lieve,
Oetmoedelijc met enen brieve,
Dat hi saen te hare quame;
Daer laghe ane sine vrame.
Die bode ghinc daer de ionghelinc was.
Hi nam den brief ende las
Die hem sende sijn vriendinne.
Doe was hi blide in sinen sinne;
Hi haestem te comen daer.
Sint dat si out waren .xij. iaer
Dwanc die minne dese twee,
Dat si dogheden menech wee.

EE

Hi reet soe hi ierst mochte
Ten cloester, daer hise sochte.
Hi ghinc sitten voer tfensterkijn
Ende soude gheerne, mocht sijn,
Sijn lief spreken ende sien.
Niet langhe en merde si na dien;
Si quam ende woudene vanden
Vor tfensterkijn, dat met yseren banden
Dwers ende lanx was bevlochten.
Menech werven si versochten,
Daer hi sat buten ende si binnen,
Bevaen met alsoe starker minnen.
Si saten soe een langhe stonde,
Dat ict ghesegghen niet en conde
Hoe dicke verwandelde hare blye.
'Ay mi', seitsi, 'aymie,
Vercoren lief, mi es soe wee;
Sprect ieghen mi een wort oft twee
Dat mi thete conforsteert!
Ic ben die troest ane u begheert.

12

dat deze liefde mij zal worgen.
Ik moet een ander leven leiden,
van mijn habijt moet ik scheiden.'

EE

Hoort, hoe het haar hierna verging.
Zij waarschuwde de jongeling,
sinds lang haars harten lief,
en zei hem in een ootmoedige brief
dat als hij haar vlug bezoeken wou,
het hem beslist niet spijten zou.
De bode ging waar de jongeling was,
die nam de brief aan en las
wat zijn vriendin hem weten deed.
Van blijdschap sprong hij op en reed
zo snel hij kon naar de abdij.
Sinds hun rwaalfde jaar al hadden zij
elkander lief en moesten zij beiden
om die liefde vaak bitter lijden.

EE

Hij reed het klooster om en om
tot hij wist waar hij haar vinden kon.
Bij 't vensterbankje naast de poort
ging hij zitten en vroeg, als het hoort,
of hij haar mocht zien en spreken.
Zij liet het zich geen tel ontbreken,
kwam snel gegaan naar 't vensterluik
dat met ijzeren banden naar oud gebruik
kruiselings was overtogen.
Beiden verzuchtten zij, hevig bewogen,
wisten niet wat met elkaar te beginnen,
want hij zat buiten en zij binnen.
Zo ging een eindeloos uur voorbij;
soms verbleekten en soms bloosden zij,
door liefde tot het diepst bevangen.
'Ach,' snikte zij in machtig verlangen,
'mijn liefste lief, dat ik u mag zien!
Spreek een enkel woord opdat misschien
in mijn hart de vrede keert
door troost, die het van u begeert.

13

Der minnen strael steect mi int herte,
Dat ic doghe grote smerte.
In mach nemmermeer verhoghen,
Lief, ghi en hebbet uut ghetoghen.'

EE

Hi antworde met sinne:
'Ghi wet wel lieve vriendinne,
Dat wi langhe hebben ghedragen
Minne al onsen daghen;
Wi en hadden nye soe vele rusten,
Dat wi ons eens ondercusten.
Vrouwe Venus, die godinne,
Die dit brachte in onsen sinne,
Moete God onse Heré verdoemen,
Dat si twee soe scone bloemen
Doet vervaluen ende bederven.
Constic wel ane u verwerven
Ende ghi dabijt wout neder leggen
Ende mi enen sekeren tijt seggen
Hoe ic u ute mochte leiden,
Ic woude riden ende ghereiden
Goede cleder diere van wullen
Ende die met bonten doen vullen:
Mantel, roc ende sercoet.
In begheve u te ghere noet:
Met u willic mi aventueren
Lief, leet, tsuete metten sueren.
Nemt te pande mijn trouwe.'
'Vercorne vriend', sprac die ioncfrouwe,
'Die willic gherne van u ontfæen,
Ende met u soe verre gaen,
Dat niemen en sal weten in dit covent
Werwaert dat wi sijn bewent.
Van tavont over .vij. nachte
Comt ende nemt mijns wachte
Daer buten inden vergier,
Onder enen eglentier,
Wacht daer mijns; ic come uut
Ende wille wesen uwe bruut
Te varen daer ghi begheert;

14

De pijn der liefde steekt in mijn hart
en foltert mij met grote smart;
Ik word door droefheid zwaar verdrukt
tot gij die pijn hebt uitgerukt.'

EE

Hij antwoordde haar, vurig van zin:
'Gij weet wel, mijn lieve vriendin,
dat wij beiden al onze dagen
onze liefde in zorg hebben gedragen.
Nooit hebben wij een plek gevonden
waar wij elkander kussen konden.
Vrouwe Venus, de wrede godin
die ons dit stortte in ziel en zin,
moge God onze Heer haar verdoemen,
omdat zij twee zo scone bloemen
laat verwelken en vergaân.
Kreeg ik maar van u gedaan
dat gij uw habijt af zoudt leggen
en mij een zeker uur zoudt zeggen
waarop ik van hier u weg mag leiden,
dan zal ik u veel schoons bereiden:
mooie, dure kleren zoals het hoort,
zuiver wol met bont geboord,
mantel, rokken en overkleed.
Steeds houd ik mij voor u gereed,
met u wil ik alles avonturen,
lief en leed, het zoet' en het zure.
Lief, aanvaard als pand mijn trouw.'
'Verkoren vriend', sprak de jonkvrouw,
'dat pand neem ik graag van u aan
en 'k wil ook zo ver met u gaan,
dat niemand van het convent de paden,
die wij samen kiezen, kan raden.
Kom deze avond over acht nachten,
kom dan en wil op mij wachten
buiten, ge ziet de plek van hier:
in de boomgaard, onder de eglantier.
Wacht daar, ik kom het klooster uit
om u te ontmoeten als uw bruid,
ik wil u volgen waar gij 't begeert.

15

En si dat mi siecheit deert
Ocht saken die mi sijn te swaer,
Ic come sekerlike daer,
Ende ic begheert van u sere,
Dat ghi daer comt, lieve ionchere.

SEE

Dit gheloefde elc anderen.
Hi nam orlof ende ghinc wanderen
Daer sijn rosside ghesadelt stoet.
Hi satter op metter spoet
Ende reet wech sinen telt
Ter stat waert over een velt.
Sijns lieves hi niet en vergat:
Sanders daghes ghinc hi in die stat.
Hi cochte blau ende scaerlaken,
Daer hi af dede maken
Mantele ende caproen groet
Ende roc ende sorcoet
Ende na recht ghevoedert wel.
Niemen en sach beter vel
Onder vrouwen cledere draghen;
Si prijsdent alle diet saghē.
Messe, gordele ende almoniere
Cochti haer goet ende diere;
Huven, vingherline van goude
Ende chierheit meneschfoude.
Om al die chierheit dede hi proeven
Die eneger bruut soude behoeven.
Met hem nam hi .v^c. pont
Ende voer in ere avonstont
Heymelike buten der stede.
Al dat scoenheide voerdi mede
Wel ghetoerst op sijn paert,
Ende voer alsoe ten cloestere waert,
Daer si seide inden vergier,
Onder enen eglentier.
Hi ghinc sitten neder int cruut,
Tote sijn lief soude comen uut.

SEE

Tenzij mij pijn of ziekte deert
of andere onmacht, mij te zwaar,
ik zal er zeker zijn, voorwaar,
en niets is er dat ik zozeer begeer
als dat gij er ook zijt, jonkheer.

SEE

Dit beloofden zij elkaar.
Hij nam afscheid en ging vandaar
tot waar zijn paard gezadeld stond.
Snel sprong hij er op en vond
over het veld met spoed het pad
dat hem terugbracht naar de stad.
Hij vergat haar niet: de volgende dag
kocht hij het mooiste dat hij zag,
kocht diep blauw en vuurood laken
en liet kleren voor haar maken,
een mantel met een kap, wijd, breed,
een rok en ook een overkleed,
goed gevoerd, met zorg gestikt.
Nooit zag men fraaier opgeschikt
onder vrouwen kleren dragen,
zij prezen 't allen die het zagen.
Ook een gordel met beurs en schaar
kocht hij, degelijk en kostbaar,
haarbanden, ringen van goud
en sieraden menigvoud.
Alles koos hij aandachtig uit
als bestemd voor de voornaamste bruid.
Tenslotte nam hij vijfhonderd pond
en heimelijk in de avondstond
verliet hij de stad, alle kostbaarheden
voerde hij zorgzaam met zich mede.
Op zijn goed gepakte paard koos hij
de kortste weg naar de abdij
en in de boomgaard vond hij rad
de eglantier die zij gewezen had.
In het gras onder de bomen
ging hij zitten tot zij zou komen.

SEE

Van hem latic nu die tale
Ende segghe u vander scoender smale.
Vore middernacht lude si mettine.
Die minne dede haer grote pine.
Als mettenen waren ghesongen
Beide van ouden ende van iongen
Die daer waren int covent,
Ende si weder waren ghewent
Opten dormter al ghemene,
Bleef si inden coer allene
Ende si sprac haer ghebede
Alsi te voren dicke dede.
Si knielde voerden outaer
Ende sprac met groten vaer:
'Maria, moeder, soeté name,
Nu en mach minen lichame
Niet langher in dabijt gheduren.
Ghi kint wel in allen uren
Smenschen herte ende sijn wesen.
Ic hebbe ghevast ende ghelesen
Ende ghenomen discipline;
Hets al om niet dat ic pine:
Minne worpt mi onder voet,
Dat ic der werelt dienen moet.
Alsoe waerlike als ghi, Here lieve,
Wort ghehanghen tusschen -ij- dieve
Ende aent cruse wort gherecket,
Ende ghi Lazaruse verwecket
Daer hi lach inden grave doet,
Soe moetti kinnen minen noet
Ende mine mesdaet mi vergheven;
Ic moet in swaren sonden sneven.'

***

Na desen ghinc si uten core
Teenen beelde, daer si vore
Knielde ende sprac hare ghebede,
Daer Maria stont ter stede.
Si riep Maria onversaghet:
'Ic hebbe u nach ende dach geclaghet
Ontfermelike mijn vernoy

Ik laat hem daar achter, want vlug
moet mijn verhaal naar zijn liefste terug.
Zij luidde de metten voor middernacht,
de liefde doorsneed haar met felle kracht.
Toen de metten waren gezongen
door alle nonnen, oude en jonge,
die daar waren in de abdij,
en zij weer in strenge rij
keerden naar de slaapzaal heen,
bleef zij in het koor alleen
en sprak er haar gebeden weer
zoals zij gedaan had menig' keer.
Voor het altaar bad zij het langst,
haar hart gefolterd door angst.
'Maria, moeder, zoete naam,
nu kan werkelijk mijn lichaam
dit habijt niet langer verduren.
Gij weet zeer wel wat alle uren
in 't menselijk hart ligt opgetast.
Ik heb gebeden en gevast,
ik heb mijzelf ook gekastijd,
maar 't hielp niet wat ik leed en lijd;
de liefde koos mij zo verwoed,
dat ik de wereld dienen moet.
Zo waarlijk als Gij, Here, lieve,
werd gehangen tussen twee dieven
en aan het kruis werd uitgerekt,
en Lazarus hebt opgewekt
uit het graf, drie dagen dood,
zo waarlijk moogt gij zien mijn nood
en vergeven wat ik heb misdaan, -
ik moet in zonde ondergaan.'

***

Hierna ging zij uit het koor
naar een beeld waarvoor
zij knielde en sprak haar gebed.
Maria was daar neergezét.
Zij riep Maria onversaagd:
'Ik heb u dag en nacht geklaagd,
verloren in ellende en verdriet,

Ende mi en es niet te bat een hoy!
Ic werde mijns sins te male quijt,
Blicvic langher in dit abijt.
Die covel toech si ute al daer
Ende leidse op onser vrouwen outaer.
Doen dede si ute hare scoen.
Nu hoert watsi sal doen!
Die slotete vander sacristien
Hinc si voer dat beelde Marien;
Ende ict segt u over waer
Waer omme dat sise hinc al daer:
Ofmense te priemtide sochte,
Dat mense best daer vinden mochte.
Hets wel recht in alder tijt,
Wie vore Marien beelde lijt,
Dat hi sijn oghen derwaert sla
Ende segge 'Ave', eer hi ga,
'Ave Maria'; daer omme si ghedinct,
Waer omme dat si die slotel daer hinc.

***

Nu ghinc si danen dorden noet
Met enen pels al bloet
Daer si een dore wiste,
Die si ontsloet met liste,
Ende ghincker heymelijc uut
Stillekine sonder ghelut.
Inden vergier quam si met vare.
Die iongelinc wort haers gheware.
Hi seide: 'Lief, en verveert u niet,
Hets u vrient dat ghi hier siet.'
Doen si beide te samen quamen,
Si begonste hare te scamen,
Om dat si in enen pels stoet
Bloets hoeft ende barvoet.
Doen seidi: 'Wel scone lichame,
U soe waren bat bequame
Scone ghewaden ende goede cleder.
Hebter mi om niet te leder,
Ic salse u gheven sciere.'
Doen ghinghen si onder den eglentiere,

maar ach, het hielp mij geen spriet.
Ik raakte al mijn zinnen kwijt,
droeg ik langer dit habijt.' -
Haar kovel deed zij uit aldaar
en legde die op Maria's altaar
en toen trok zij uit haar sandalen.
Hooft goed, wat ik nu ga verhalen.
De sleutels van de altaarnis
hing zij voor Maria's beeltenis
en ik voeg eraan toe, voorwaar,
waarom zij ze hing juist daar.
Het was, als men voor de primen ze zocht,
het best als men ze daar vinden mocht.
't Is immers altijd goed wanneer hij
die loopt Maria's beeld voorbij,
zijn vrome ogen opwaarts slaat
en 'Ave' zegt voordat hij gaat.
Ave Maria, - dit is de reden klaer
waarom zij de sleutels ophing daar.

***

Met door de nood gedwongen alleen
een hemd aan ging zij heen
tot waar zij wist een deur naar buiten.
Voorzichtig kon zij die ontsluiten
en ging er heimelijk uit,
stil, zonder het minst geluid.
Bang kwam zij waar de boomgaard lag
en de jongeling haar komen zag.
Hij zei: 'Mijn liefste, vrees niet,
het is uw vriend die gij hier ziet.'
Maar toen zij elkaar nader kwamen,
begon zij zich diep te schamen
omdat zij hem zo moest ontmoeten:
in haar hemd en op blote voeten.
Hij zei: 'Gij met uw schoon aanschijn,
het zou u veeleer passend zijn
om nu een schoon gewaad te dragen.
Wees niet boos, wil u niet beklagen,
ik zal het u gauw geven hier.'
Zij zetten zich onder de eglantier

Ende alles die si behoeft,
 Des gaf hi hare ghenoech.
 Hi gaf haer cleder twee paer;
 Blau waest dat si aen dede daer
 Wel ghescepen int ghevoech.
 Vriendelike hi op haer loech.
 Hi seide: 'Lief, dit hemelblau
 Staet u bat dan dede dat grau.
 Twee cousen toech si ane
 Ende twee scoen cordewane,
 Die hare vele bat stonden
 Dan scoen die waren ghebonden.
 Hoet cleder van witter ziden
 Gaf hi hare te dien tiden,
 Die si op haer hoeft hinc.
 Doen cussese die ionghelinc
 Vriendelike aen haren mont.
 Hem dochte, daer si voer hem stont,
 Dat die dach verclaerde.
 Haestelike ghinc hi tsinen paerde.
 Hi settese voer hem int ghereide.
 Dus voren si henen beide
 Soe verre dat began te daghen,
 Dat si hen nyemen volghen en saghen.
 Doen begant te lichtene int oest.
 Si seide: 'God, alder werelt troest,
 Nu moeti ons bewaren!
 Ic sie den dach verclaren.
 Waric met u niet comen uut,
 Ic soude prime hebben ghel uut,
 Als ic wilen was ghewone
 Inden cloester van religione.
 Ic ducht mi die vaert sal rouwen:
 Die werelt hout soe cleine trouwe,
 Al hebbic mi ghekeert daer an.
 Si slacht den losen coman
 Die vingherline van formine
 Vercoept voer guldine.'

EEE

'Ay, wat segdi, suverlike!

en van alles wat zij hem vroeg,
 gaf hij haar meer dan genoeg.
 Van alle kleren gaf hij twee paar,
 blauw was het dat zij aantrok daar;
 't stond mooi, nog zag zij zelf niet hoe,
 maar vriendelijk lachte hij haar toe.
 Hij zei: 'Mijn lief, dit heerlijk blauw
 staat u beter dan vroeger dat grau.'
 Twee kousen trok zij aan, daarna
 twee schoenen van leer uit Cordova,
 die haar veel schoner kleedden
 dan eerder haar sandalen deden.
 Tenslotte kwam hij haar verblijden
 met een kap van witte zijde
 die zij om haar haren hing.
 Toen kuste haar de jongeling
 vriendelijk, innig op haar mond.
 't Scheen hem toen zij zo voor hem stond,
 dat plotseling het duister straalde.
 Hij liep naar zijn paard, draalde
 geen ogenblik, zette haar voorop
 en samen reden zij in galop
 gevolgd noch gezien tot waar
 zij zich veilig wisten, buiten gevaar.
 Toen begon het te lichten in het oosten.
 'God, die de wereld altijd troostte,'
 bad zij, 'bewaar ons in uw hand.
 Ik zie de zon over het land.
 Was ik niet met u weggetrokken
 dan luidde ik nu de kloosterklokken
 voor de primen, zoals ik was gewend
 toen ik nog leefde in het convent.
 Ik vrees dat mijn vlucht mij zal rouwen,
 de wereld is nooit te vertrouwen,
 ook al heb ik haar nu gekozen.
 Ze lijkt op de schaamteloze
 koopman die een ijzeren ring
 verkoopt voor een gouden vingerring.'

EEE

'Ach, wat zegt ge, zuiverste lief,

Ocht ic u emmermeer beswike,
Soe moete mi God scinden!
Waer dat wi ons bewinden,
In scede van u te ghere noet,
Ons en scede die bitter doet!
Hoe mach u aen mi twien?
Ghi en hebt aen mi niet versien
Dat ic u fel was ofte loes.
Sint dat ic u ierst vercoes,
En haddic niet in minen sinne
Ghedaen een keyserinne,
Op dat ic haers werdech ware,
Lief, en liete u niet om hare!
Des moghedi seker wesen.
Ic vore met ons ute ghelesen
.Vc. pont wit selverijn,
Daer seldi, lief, vrouwe af sijn.
Al varen wi in vremde lande,
Wine derven verteren ghene pande
Binnen desen seven iaren.
Dus quamen si den telt ghevaren
Smorgens aen een foreest,
Daer die voghele hadden feest.
Si maecten soe groot gheschal,
Datment hoerde over al;
Elc sanc na der naturen sine.
Daer stonden scone bloemkine
Op dat groene velt ontploken,
Die scone waren ende suete roken.
Die locht was claer ende scone.
Daer stonden vele rechte bome,
Die ghelovert waren rike.
Die ionghelinc sach op die suverlike,
Daer hi ghestade minne toe droech.
Hi seide: 'Lief, waert u ghevoech,
Wi souden beeten ende bloemen lesen;
Het dunct mi hier scone wesen.
Laat ons spelen der minnen spel.'
'Wat segdi', sprac si, 'dorper fel,
Soudic beeten op tfelt,
Ghelijc enen wive die wint ghelt

verlaar ik u ooit in ongerief
zo moge God mij doen sterven.
Waar wij ook ooit mogen zwerfen,
nooit laat ik u in last of lijden,
alleen de bittere dood zal ons scheiden.
Hoe vaart de twijfelzucht u aan!
Nooit heb ik u toch iets misdaan?
Nooit kon uw oog aan mij bespeuren,
dat ik mijn keuze zou betreuren.
Sinds het eerste uur dat gij mijn zin
bekoorde, dacht 'k zelfs niet een keizerin
te kiezen boven u. Mijn lief, ik zou
nooit kunnen leven dan u getrouw.
Daarvan moogt gij zeker wezen.
Ik draag bij mij uitgelesen
zeven ponden, fonkelend zilver wit;
van nu af, lief, zijn zij uw bezit.
Al reizen wij naar vreemde landen,
wij behoeven vast niets te verpanden
binnen tenminste zeven jaar.
Zo kwamen zij in de morgen klaar
gereden in een bos; om het meest
vierden er de vogels feest.
Zij maakten een zo groot geschal
dat men 't hoorde overal.
Zij zongen elk naar hun natuur.
Er stonden bloemen pril en puur
in 't groene gras, met schone kleuren
aangedaan en zoete geuren.
De ochtendlucht was rein en klaar,
de slanke bomen stonden, zwaar
geloverd, recht in het hoge licht.
De jongeling keek naar het zuivere gezicht
van zijn lief dat hem haast verblindde.
Hij zei: 'Mijn lief, hoe zoudt gij 't vinden
als wij hier bleven en bloemen kozen?
Mij dunkt, het is hier schoon verpozen.
Laat ons hier spelen der liefde spel.'
'Wat wilt ge, lummel,' sprak zij fel,
'dat ik ga liggen in het groen
gelijk het ook de sletten doen

Dorperlijc met haren lichame?
Seker soe haddic cleine scame.
Dit en ware u niet ghesciet,
Waerdi van dorpers aerde niet!
Ic mach mi bedinken onsochte.
Godsat hebdi diet sochte!
Swighet meer deser talen
Ende hoert die voghele inden dalen,
Hoe si singhen ende hen vervroyen.
Die tijt sal u te min vernoyen,
Alsic bi u ben al naect.
Op een bedde wel ghemaect,
Soe doet al dat u ghenoecht
Ende dat uwer herten voeght.
Ic hebs in mijn herten toren,
Dat ghijnt mi heden leit te voren.'

EE

Hi seide: 'Lief, en belghet u niet,
Het dede Venus, diet mi riet.
God gheve mi scande ende plaghe
Ochtic u emmermeer ghewaghe.'
Si seide: 'Ic vergheeft u dan.
Ghi sijt mijn troest voer alle man
Die leven onder den trone.
Al levede Absolon die scone
Ende ic des wel seker ware
Met hem te levenc . m . iare
In weelden ende in rusten,
In liets mi niet ghecusten.
Lief, ic hebbe u soe vercoren,
Men mocht mi dat niet legghen voren,
Dat ic uwes soude vergheten.
Warc in hemelrike gheseten
Ende ghi hier in ertrike,
Ic quame tot u sekerlike!
Ay God, latet onghewroken
Dat ic dullijc hebbe ghesproken!
Die minste bliscap in hemelrike
En es hier ghere vrouwen ghelike:
Daer es die minste soe volmaect,

26

die hun lichaam verkopen voor geld?
't Zou met mijn eer slecht zijn gesteld.
Waert gij niet van lage aard
dan had gij mij dit woord bespaard.
Helaas, 'k heb van mijn vlucht al spijt.
Gods haat straffe u uw schofterigheid.
Zo wil ik u horen mijn leven niet.
Hoor naar de vogels, hun blijde lied,
hun heldere zingen, hun liederen rein,
hoor hoe zij in onschuld vrolijk zijn,
dan zal het uur waarop ik naakt
in een bed, zorgvuldig opgemaakt,
naast u lig des te heerlijker zijn. Doe dan
al wat uw hart begeren kan.
Bitter wordt mijn hart gekweld
door wat gij mij hebt voorgesteld.'

EE

Hij antwoordde: 'Lief, wees niet boos,
vrouwe Venus maakte mij radeloos.
God straffe mij met schande en plagen
mocht ik u dit ooit weer vragen.'
Zij zeide: 'Ik vergeef het u.
Maar vergeet nooit dat gij na nu
als enige troost in mijn hart zult wonen.
Al leefde Absolon nog, de schone,
en ik was er zeker van, voorwaar,
dat ik met hem leven kon duizend jaar
in vrede en weelde als een vorstin,
ik ging er zeker niet op in.
U heb ik verkoren, lieve man, -
is er iemand die mij verwijten kan
dat ik u ooit zou vergeten?
Was ik in 't hemelrijk gezeten
en gij zoudt nog op aarde dwalen,
ik kwam zeker tot u nederdalen.
Ach, mijn God, laat het ongewroken
dat ik zo dwaas heb gesproken,
de minste vreugde in 't hemelrijk
is hier geen blijdschap ooit gelijk.
Daar is de minste zo volmaect,

27

Datter zielen niet en smaect
Dan Gode te minnen sonder inde.
Al erdsche dinc es ellinde;
Si en doeghet niet een haer
Jeghen die minste die es daer.
Diere om pinen die sijn vroet,
Al eest dat ic dolen moet
Ende mi te groten sonden keren
Dore u, lieve scone ionchere.'

SEE

Dus hadden si tale ende wedertale.
Si reden berch ende dale.
In can u niet ghesegghen wel
Wat tusschen hen tveen ghevel.
Si voren alsoe voert
T'es si quamen in een poert,
Die scone stont in enen dale.
Daer soe bequaemt hen wale,
Dat siere bleven der iaren seven
Ende waren in verweenden leven
Met ghenuechten van lichamen,
Ende wonnen -ij- kinder tsamen.
Daer na den seven iaren,
Alse die penninghe verteert waren,
Moesten si teren vanden pande
Die si brachten uten lande.
Cleder, scoenheit ende paerde
Vercochten si te halver warde
Ende brochrent al over saen.
Doen en wisten si wat bestaen:
Si en conste ghenen roc spinnen
Daer si met mochte winnen.
Die tijt wort inden lande diere
Van spisen, van wine ende van biere
Ende van al datmen eten mochte.
Dies hen wort te moede onsochre;
Si waren hen liever vele doet,
Dan si hadden ghebeden broet.
Die acmoede maecte een ghesceet
Tusschen hen beiden, al waest hen leet.

dat niets de ziel zo heerlijk smaakt
dan God te minnen eidelooos.
Al aards heil dat de ziel zich koos,
ellende is het in vergelijk
met de minste vreugd in 't hemelrijk.
Wijs zijn die daarvoor willen lijden,
al liet ik er mij door u van scheiden
en weet ik dat ik tot zonden mij keer
door u, lieve, scone jonkheer.'

SEE

Zo, wisselend woord en wederwoord,
trokken door berg en dal zij voort.
Ik kan u helaas niet zeggen wat
in hun gesprek de voorkeur had.
Zij reden verder tot zij samen
bij de poort aankwamen
van een stad in een scone vallei.
Die trok hen aan, daar bleven zij
getweeën wonen een jaar of zeven.
Zij leefden er een weelderig leven
en in genot van hun lichamen
wonnen zij er twee kinderen samen.
Maar toen na die zeven jaren
al hun penningen verteerd waren,
moesten zij leveren pand na pand
al wat zij meebrachten uit hun land.
Kleren, sieraden en paarden
verkochten zij voor de halve waarde,
joegen de opbrengst er weer door
en stonden er toen droevig voor.
'Ze konden geen enkel ambacht bedrijven
om daardoor in het leven te blijven.
Ook werden in het land de prijzen
hoger van wijn, bier en spijzen
en al waarmee men zich moest voeden.
Het werd hen hopeloos te moede;
liever waren zij beiden dood
dan dat zij gebedeld hadden om brood.
De armoede dreef hen uit elkaar,
bracht scheiding, ook al viel het zwaar.

Aenden man ghebrac dierste trouwe;
Hi lietse daer in groten rouwe
Ende voer te sinen lande weder.
Si en sachen met oghen nye zeder.
Daer bleven met hare ghinder
Twee uter maten scone kinder.

EE

Si sprac: 'Hets mi comen soe,
Dat ic duchte spade ende vroe.
Ic ben in vele doghens bleven.
Die ghene heeft mi begheven
Daer ic mi trouwen toe verliet.
Maria, vrouwe, oft ghi ghebict,
Bidt vore mi ende mine ·ij· ionghere,
Dat wi niet en sterven van honghere.
Wat salic doen, elendech wijf!
Ic moet beide ziele ende lijf
Bevlecken met sondeghen daden.
Maria, vrouwe, staet mi in staden!
Al constic enen roc spinnen,
In mochter niet met winnen
In twee weken een broet.
Ic moet gaen dorden noet
Buten der stat op tfelt
Ende winnen met minen lichame ghelt,
Daer ic met mach copen spise.
In mach in ghere wise
Mijn kinder niet begheven.'
Dus ghinc si in een sondech leven,
Want men seit ons overwaer,
Dat si langhe seve iaer
Ghemene wijf ter werelt ghinc
Ende meneghe sonde ontfinc,
Dat haer was wel onbequame,
Die si dede metten lichame,
Daer si cleine ghenuechte hadde in,
Al dede sijt om een cranc ghewin,
Daer si haer kinder met onthelt.
Wat holpt al vertelt,
Die scamelike sonden ende die zwaer

De man verbrak het eerst de trouw,
liet haar achter in diepe rouw
en keerde naar zijn vaderland weer.
Hun ogen zagen elkaar nooit meer.
Twee mooie kinderen waren al wat
zij in het vreemde land nog had.

EE

Zij sprac: 'Ach, het is nu zo ver
als ik al vreesde jaren her.
Ik ben gestort in diepe ellende,
omdat de man zich van mij wendde
op wie ik mij verliet in trouw.
Zo gij wilt, Maria, Lieve Vrouw,
bid voor mij en mijn kinderen beide,
dat wij ter dood geen honger lijden.
Verloren vrouw, ik die in ramspoed viel,
niets blijft mij dan met lichaam en ziel
mij in zonde te storten door hoererij.
Maria, vrouwe sta mij bij.
Al kon ik, als veel vrouwen doen,
een rok spinnen naar goed fatsoen,
in twee weken won ik niet één brood.
Ik moet gaan door barre nood
en buiten de stadspoort op het veld
mijn lichaam geven voor geld
totdat ik genoeg heb voor spijzen,
want ik mag op geen enkele wijze
mijn kinderen 't iets ontbreken laten.'
Dus viel zij in zonde bovenmate,
want men vertelt ons voorwaar
dat zij gedurende zeven jaar
als vrouw voor ieder haar dagen ging
en menigeen in zonde ontving.
Zij vond het wel een marteling
die haar lichaam onderging,
het stond haar dan ook bitter tegen,
maar dit alles moest opwegen
tegen wat zij haar kinderen liet.
Meer vertel ik hiervan niet.
Waarom ook gemeten de zonden zwaar

Daer si in was ·xiiij· iaer!
Maer emmer en lietsi achter niet,
Hadsi rouwe oft verdriet,
Sine las alle daghe met trouwen
Die seven ghetiden van onser vrouwen.
Die las si haer te loven ende teren,
Dat sise moeste bekeren
Uten sondeliken daden,
Daer si was met beladen
Bi ghetale ·xiiij· iaer,
Dat segghic u over waer.
Si was seven iaer metten man,
De ·ij· kindere an hare wan,
Diese liet in ellinde,
Daer si doghede groot meswinde.
Dierste ·vij· iaer hebdi gehoert.
Verstaet hoe si levede voert.

EE

Als die ·xiiij· iaer waren ghedaen,
Sinde haer God int herte saen
Berouwenesse alsoe groot,
Dat si met enen swerde al bloet
Liever liete haer hoet af slaen,
Dan si meer sonden hadde ghedaen
Met haren lichame, al si plach.
Si weende nacht ende dach,
Dat haer oghen seiden drogheden.
Si seide: 'Maria, die Gode soghede,
Fonteyne boven alle wiven,
Laet mi inder noet niet bliuen!
Vrouwe, ic neme u torconden,
Dat mi rouwen mine sonden
Ende sijn mi herde leet.
Der es soe vele, dat ic en weet
Waer icse dede ocht met wien.
Ay lacen! Wat sal mijns gheskien!
Ic mach wel ieghen dordeel sorgen,
Doghen Gods sijn mi verborgen,
Daer alle sonden selen bliken,
Beide van armen ende van riken,

32

waarin zij leefde veertien jaar?
Maer één goed ding vergat zij niet
al rouwde zij of had verdriet,
alle dagen las zij trouw
de getijden van Onze Lieve Vrouw
om haar te loven en te eren
en opdat die haar wilde bekeren
uit de zondige daden
waarmee zij was beladen
in tijd ten getale van veertien jaar.
Ik zeg u: dit is waarlijk waar.
Zeven jaren was zij bij een man
en kreeg er twee kinderen van,
hij liet haar achter in nood,
ongeluk en rampspoed groot.
De eerste zeven jaren hebt u gehoord,
luister nu hoe zij leefde voort.

EE

Toen veertien jaren waren verlopen,
brak God haar hart open
en zond haar berouw, van aard
zo diep, dat zij liever met een zwaard
haar hoofd zou laten afslaan
dan dat zij meer zonden had begaan
met haar lichaam zoals zij placht.
Zij weende dag en nacht,
zij kreeg haar ogen zelden gedroogd.
Zij zei: 'Maria, die God heeft gezoogd,
uitverkoren boven alle vrouwen,
laat mij niet in nood en rouwe.
Als getuige roep ik u aan:
het rouwt mij wat ik heb gedaan,
mijn zonden zijn mij van harte leed.
Het zijn er zoveel dat ik niet weet
met wie ik ze beging en waar.
Ik voel mij, ach, in groot gevaar,
ik vrees het laatste oordeel zeer,
Gods ogen zien op mij niet neer
waar alle zonden zullen blijken,
alle, van armen en van rijken,

33

Ende alle mesdaet sal sijn ghewroken,
Daer en si vore biechte af ghesproken
Ende penitencie ghedaen.
Dat wetic wel sonder waen.
Des benic in groten vare.
Al droghic alle daghe een hare
Ende croeper met van lande te lande
Over voete ende over hande
Wullen, barvoet sonder scoen,
Nochtan en constic niet ghedoen,
Dat ic van sonden worde vri,
Maria, vrouwe, ghi en troest mi.
Fonteyne boven alle doghet,
Ghi hebt den meneghen verhoghet,
Alse wel Teophuluse sceen.
Hi was der quaetster sonderen een
Ende haddem den duvel op ghegeven
Beide ziele ende leven
Ende was worden sijn man,
Vrouwe, ghi verlosseten nochtan.
Al benic een besondech wijf
Ende een onghestroest keytijf,
In wat leven ic noy was,
Vrouwe, ghedinct dat ic las
Tuwer eren een ghebede!
Toent aen mi u oetmoedechede!
Ic ben ene die es bedroevet
Ende uwer hulpen wel behoefet.
Dies maghic mi verbouden:
En bleef hem nye onvergouden
Die u gruete, maget vrie,
Alle daghe met ere Ave Marie.
Die u ghebet gherne lesen,
Si moeghen wel seker wesen
Dat hen daer af sal comen vrame.
Vrouwe, hets u soe wel bequame,
Uut vercorne Gods bruut:
U sone sinde u een saluut
Te Nazaret, daer hi u sochte,
Die u ene boetscap brochte
Die nye van bode was ghehoert.

waar alle misdaad wordt gewroken
tenzij te biechte uitgesproken
en in het boetekleed gekwijt.
Dat weet ik vast, in zekerheid,
en het beangst mij wreed.
Al droeg ik ook een haren kleed
en kroop ermee door alle landen
dag in, dag uit, op mijn handen
en voeten, zonder schoenen aan,
zeker kreeg ik nooit gedaan,
dat ik van zonden zou worden vrij
zonder uw hulp, ach, sta mij bij.
Gij, fontein van zuiverheid,
gij hebt zo menigeen verblijd
als gij aan Theofilus beweest.
Hij was een zondaar allermeest.
De duivel had hij overgegeven
beide, zijn ziel en zijn leven,
alles voor hem overboord gezet,
maar niettemin hebt gij hem gered.
Al ben ik een vrouw met kwaad beladen,
een zondares, niet waard uw genade,
hoe vol van walging mijn leven was,
Vrouwe, gedenk dat ik las
een gebed aan u gewijid,
bewijs aan mij genadigheid.
Ik ben een schepsel, diep bedroefd,
dat uw bijstand zeer behoeft.
Daarom verstout ik mij te smeken:
laat het nooit aan hulp ontbreken
die dagelijks u, Maria zoete,
biddend met een Ave groette.
Die uw gebed ijverig lezen
mogen er wel zeker van wezen
licht te ontvangen als 't hen duistert.
Gij hebt de groetenis graag beluisterd
sinds uw Zoon dit gebed
door zijn engel te Nazareth
kwam zeggen: een schoner woord
dan ooit van een bode werd gehoord.
Uitverkoren bruid des Heren,

Daer omme sijn u die selve woert
Soe bequame sonder wanc,
Dat ghujs wet elken danc
Die u gheerne daer mede quet.
Al waer hi in sonden belet,
Ghi souten te ghenaden bringhen
Ende voer uwen some verdinghen.
Dese bedinghe ende dese claghe
Dreef die sonderse alle daghe.
Si nam een kint in elke hant
Ende ghincker met doer tlant
In armoede van stede te steden,
Ende levede bider beden.
Soe langhe dofede si achter dlant,
Dat si den cloester weder vant
Daer si hadde gheweest nonne,
Ende quam daer savons na der sonne
In ere weduwen huus spade,
Daer si bat herberghe doer ghenade,
Dat si daer snachts mochte bliven.
'Ic mocht u qualijc verdriven,'
Sprac die weduwe, 'met uwen kinderkinen;
Mi dunct dat si moede scinen.
Ruust u ende sit neder.
Ic sal u deilen weder
Dat mi verleent onse Here,
Doer siere liever moeder ere.'
Dus bleef si met haren kinden
Ende soude gheerne ondervinden
Hoet inden cloester stoede.
'Segt mi, seitsi, 'vrouwe goede,
Es dit covint van ioffrouwen?'
'Jaet', seitsi, 'bi miere trouwen,
Dat verweent es ende rike;
Men weet niewer sijns ghelike.
Die nonnen diere abijt in draghen,
In hoerde nye ghewaghen
Van hem gheen gherochten
Dies si blame hebben mochten.'

EEB

juist deze woorden te uwer ere
zijn u zo innig veel waard,
dat gij ze dubbel in dank aanvaardt
en graag met uw zegen verplicht
wie ze in zonde tot u richt.
Al kon hij zich alle kwaad verwijten,
gij zoudt bij uw Zoon voor hem pleiten.
Deze bede en dit beklag
sprak de zondares dag aan dag.
Zij nam een kind aan elke hand
en ging er mee door het land;
in armoe trok zij van stad naar stad
waar zij steeds om een aalmoes bad.
Zo doolde zij de landstreek rond
tot zij het klooster terugvond
waar zij geweest was, jarenlang.
's Avonds, na zonsondergang,
klopte zij bij een weduwe aan
en gaf haar smekend te verstaan
dat zij niet wist waar 's nachts te blijven.
'Ik kan u kwalijk verdrijven,'
sprak de weduwe, 'met uw twee kleinen
die mij wel erg moe toeschijnen.
Rust hier dus uit en zet u neer,
ik zal met u delen wat onze Heer
mij schonk en 't u ook toevertrouwen
ter eer van zijn moeder, de Lieve Vrouwe.'
Zo kwam zij met haar kinderen binnen
en zocht dadelijk iets te verzinnen
om te horen hoe 't in het klooster was.
'Zeg mij, goede vrouwe,' vroeg ze alras,
'is hier een abdi naar ik heb gehoord?'
'Ja,' zei de ander, 'op mijn woord,
ze is prachtig, voornaam en rijk;
geen ander is er aan gelijk.
Van de nonnen die er de kovel dragen
hoorde ik nooit kwaad gewagen,
nooit vernam men dan goed bericht
van 't geen daar binnen wordt verricht.'

EEB

Die daer bi haren kinderen sat,
Si seide: 'Waer bi segdi dat?
Ic hoerde binnen deser weken
Soe vele van ere nonnen spreken.
Alsic verstoet in minen sinne,
Soe was si hier costerinne.
Diet mi seide hine loech niet.
Hets binnen .xiiij. iaren gheschiet,
Dat si uten cloester streec.
Men wiste noyt waer si weec
Oft in wat lande si inde nam.'
Doen wort die weduwe gram
Ende seide: 'Ghi dunct mi reven!
Derre talen seldi begheven
Te segghene vander costerinnen,
Oft ghi en blijft hier niet binnen!
Si heeft hier costersse ghesijn
.xiiij. iaer den termijn,
Dat men haers noyt ghemessen conde
In alden tiden ene metten stonde,
Hen si dat si waer onghesont.
Hi ware erger dan een hont
Diere af seide el dan goet.
Si draghet soe reynen moet
Die eneghe nonne draghen mochte.
Die alle die cloesters dore sochte
Die staen tusschen Elve ende der Geronde,
Ic wane men niet vinden en conde
Ne ghene die gheesteliker leeft!

EEF

Die alsoe langhe hadde ghesneeft,
Dese tale dochte haer wesen wonder
Ende seide: 'Vrouwe, maect mi conder:
Hoe hiet haer moeder ende vader?
Doe noemesise beide gader.
Doen wiste si wel dat si haer meende.
Ay God, hoe si snachs weende
Heymelike voer haer bedde!
Si seide: 'Ic en hebbe ander wedde
Dan van herten groet berouwe.

38

Die daer bij haar kinderen zat
antwoordde: 'Hoe weet ge dat?
Ik hoorde juist deze weken
veel over een der nonnen spreken.
Haal ik het mij goed voor de geest
dan is zij kosteres geweest.
Die 't mij vertelde, loog het niet.
Voor veertien jaar is het geschied
dat zij heimelijk de abdiij
ontvluchtte en niemand weet waar zij
sindsdien verbleef, waarom en hoe.
Boos beet de weduwe haar toe:
'Hoe komt ge aan die dwaze praat?
Als ge het nu verder maar laat
zo te spreken over de kosterinne,
anders blijft ge hier niet binnen.
Sinds de termijn van veertien jaar
is ze hier kosteresse voorwaar
en bleef ze zich alle dagen en tijden
zonder verzuim aan haar plichten wijden,
tenzij door ongeval gewond.
Hij is slechter dan een hond
die anders van haar spreekt dan goed.
Zij is zo zuiver van gemoed
dat zich iemand van haar staat
in geen ander klooster denken laat.
Van de Elbe tot de Gironde
wordt er, acht ik, niet één gevonden
die geestelijker leven betracht.'

EEF

Die lang in zonde had doorgebracht,
moest dit verhaal wel wonder heten.
Ze zei dus: 'Vrouwe, laat mij weten:
hoe heten haar moeder en vader?'
Zij noemde ze beiden tegader.
Toen wist zij over wie het ging
en ach, het wenen dat haar beving
's nachts in bed, door leed overmand.
Ze zei: 'Ik heb geen ander pand
dan in mijn hart een groot berouw.

39

Sijt in mijn hulpe, Maria, vrouwe!
Mijn sonden sijn mi soe leet,
Saghic enen hoven heet,
Die in groten gloyen stonde,
Dat die vlamme ghinghe uten monde,
Ic croper in met vlite,
Mocht ic mier sonden werden quite.
Here, ghi hebt wan hope verwatent;
Daer op willic mi verlaten.
Ic ben die altoes ghenade hoept,
Al eest dat mi anxt noept
Ende mi bringt in groten vare.
En was nye soe groten sondare
Sint dat ghi op ertrike quaemt
Ende menschelike vorme naemt
Ende ghi aen den cruce wout sterven,
Sone lieti den sondare niet bederven,
Die met berouwenesse socht gnade,
Hi vantse, al quam hi spade,
Alst wel openbaer scheen
Den enen sondare vanden tween,
Die tuwer rechter siden hinc,
Dats ons een troestelijc dinc,
Dat ghine ontfinc onbescouden.
Goet berou mach als ghewouden.
Dat maghic merken an desen,
Ghi seit: 'Vrient, du salt wesen
Met mi heden in mijn rike.'
Dat segghic u ghewaerlike.'
Noch, Here, waest openbare,
Dat Gisemast, die mordenare,
Ten lesten om ghenade bat.
Hine gaf u weder gout no scat,
Dan hem berouden sine sonden.
U ontfermeheit en es niet te gronden,
Niet meer dan men mach
Die zee uut sceppen op enen dach
Ende droghen al toten gronde.
Dus was nye soe grote sonde,
Vrouwe, u ghenaden en gaen boven.
Hoe soudic dan sijn verscoven

Wees mijn hulp, gij, Lieve Vrouw!
Mijn zonden doen mij zo hevig leed
dat, zag ik een oven heet
die in zo groot gloeien stond
dat vlammen spoten uit zijn mond,
ik kroop erin zonder respijt,
raakte ik mijn zonden kwijt.
Here, wanhoop vindt Gij kwaad,
dit is het waarop ik mij verlaat.
Genade hoop ik altijd weer,
al kwelt de angst mij meer en meer
en brengt zij mij in zware nood.
Nooit was er een zondaar zo groot,
sinds Gij hier op aarde kwaamt
en menselijke gestalte naamt
en aan het kruis zoudt sterven,
of Gij liet hem niet verderven.
Wie in berouw om genade riep,
kreeg haar ook hoe traag hij liep.
Dit werd ons wel klaar
door het lot van de zondaar
die aan uw rechter zijde hing.
Het is voor ons een troostrijk ding
dat Gij hem niet strafte, omdat
hij zo waarachtig wroeging had.
Aan hem merk ik het eerst recht,
want Gij hebt tegen hem gezegd:
'Vriend, gij zult nog heden
met Mij mijn Rijk betreden.'
Toen werd het, Here, openbaar,
dat Gisemast, de moordenaar,
pas op het laatst om genade bad
en u geen goud gaf of enige schat
dan het berouw om zijn zonden.
Uw ontferming is niet te doorgronden,
evenmin als men zou pogen
in één dag de zee uit te drogen.
Zo is er ook nooit een zonde
voor uw genade te zwaar bevonden,
Vrouwe, en al zijn mijn misdaden vele,
hoe zou ik niet in uw ontferming delen

Van uwer ontfermeheit,
Ocht mi mijn sonden sijn soe leit!

EE

Daer si lach in dit ghebede,
Quam een vaec in al haer lede
Ende si wort in slape sochte,
In enen vysioen haer dochte,
Hoe een stemme aen haer riep,
Daer si lach ende sliet:
'Mensche, du heves soe langhe gecarmt,
Dat Maria dijns ontfarmt,
Want si heeft u verbeden.
Gaet inden cloester met haestecheden.
Ghi vint die doren open wide
Daer ghi uut ginges ten selven tide
Met uwen lieve, den ionghelinc,
Die u inder noet af ghinc.
Al dijn abijt vinstu weder
Ligghen opten outaer neder.
Wile, covele ende soen
Moeghedic coenlijc ane doen.
Des danc hoeghelike Marien.
Die slotele vander sacristien,
Die ghi voer tbeelde hinct
Snachs, doen ghi uut ghinct,
Die heeft si soe doen bewaren,
Datmen binnen ·xiiij· iaren
Uwes nye en ghemiste,
Soe dat yemen daer af wiste.
Maria es soe wel u vrient,
Si heeft altoes voer u ghedient
Min no meer na dijn ghelike.
Dat heeft de vrouwe van hemelrike,
Sonderse, doer u ghedaen.
Si heet u inden cloester gaen.
Ghi en vint nyeman op u bedde.
Hets van Gode dat ic u quedde.'

EE

Na desen en waest niet lanc,

42

en van uw hulp niet-zeker zijn?
Ach, mijn zonden doen mij zo'n pijn!

EE

Toen zij zo stortte haar gebeden
voer een slaap door al haar leden
en overviel haar een droomgezicht.
Uit een visioen van licht
hoorde zij, waar zij lag en sliet,
een stem die haar aanriep:
'Mens, gij hebt nu zo lang gekermd,
dat Maria zich over u ontfermt.
Zij heeft uw gebeden verstaan.
Wil haastig naar het klooster gaan,
ge vindt de deur er open wijd,
dezelfde waardoor ge toentertijd
naar de jongeling zijt toegegaan
die u nu in nood liet staan.
Zo vindt ge er ook weer uw habijt
op het altaar uitgespreid;
ook uw sluiet, kovel en sandalen
kunt ge er nu rustig halen.
En dank vooral Maria die
van altaarnis en sacristie
de sleutels, die ge zo bezwaard
hingt aan haar beeld, trouw heeft bewaard
en zorgde dat ge al die tijd,
de veertien jaar van uw afwezigheid,
geen ogenblik werd gemist,
zodat niemand er ooit van wist.
Maria is u zeer toegedaan,
steeds heeft zij in uw dienst gestaan,
in alles volkomen aan u gelijk.
Dit heeft de Vrouwe van het hemelrijk,
zondaresse, voor u gedaan.
Zij zegt u nu naar het klooster te gaan.
Uw bed is leeg, vlij u er neer.
Ik zeg u dit namens God de Heer.'

EE

Niet veel meer dan een ogenblik

43

Dat si uut haren slape ontspranc.
Si seide: 'God, gheweldechere,
En ghehinct den duvel nemmermere,
Dat hi mi bringhe in mere verdriet,
Dan mi nu es ghesciet!
Ochric nu inden cloester ghinghe
Ende men mi over dieveghe vinghe,
Soe waric noch meer ghescent,
Dan doen ic ierst rumde covent.
Ic mane u, God die goede,
Dor uwen pretiosen bloede
Dat uut uwer ziden liep,
Ocht die stemme die aen mi riep,
Hier es comen te minen baten,
Dat sijs niet en moete laten,
Si en come anderwerf tot hare
Ende derdewerven openbare,
Soe dat ic mach sonder waen
Weder in minen cloester gaen.
Ic wilre om benedien
Ende loven altoes Marien!'

EEE

Sanders snachs, moghedi horen,
Quam haer een stemme te voren,
Die op haer riep ende seide:
'Mensche, du maecs te langhe beide!
Ganc weder in dinen cloester,
God sal wesen dijn troester.
Doet dat Maria u ontbiet!
Ic ben haer bode; en twivels niet.'
Nu heefise anderwerf vernomen
Die stemme tote haer comen
Ende hietse inden cloester gaen.
Nochran en dorst sijs niet bestaen.
Der derder nacht verbeyt si noch
Ende seide: 'Eest elfs ghedroch
Dat mi comt te voren,
Soe maghic cortelike scoren
Des duvels ghewelt ende sine cracht,
Ende ocht hire comt te nacht,

daarna werd zij wakker van schrik:
'God, almachtige Heer,
sta de duivel toch nimmermeer
toe dat hij brengt nog groter verdriet,
zoals het vannacht mij is geschied.
Wanneer ik nu naar het klooster ging
en men mij daar als een dievegge ving,
zou ik in nog dieper schande zuchten
dan toen ik er vroeger vluchtte.
Ik smeek U, God, mijn goed,
bij het kostelijke bloed
dat uit uw zijde liep,
wanneer de stem die mij riep
zich deed horen tot mijn heil,
laat zij dan middelervijl
niet zwijgen, maar komen weer
een tweede en een derde keer,
dat ik zonder vrees en valse waan
naar het klooster terug kan gaan.
Ik zal er u, Maria, altijd
om loven, Vrouwe gebenedijd.'

EEE

De volgende nacht liet als tevoren
zich de stem weer horen
die haar riep en bleef herhalen:
'Mens, ge moogt niet langer dralen.
Keer terug naar uw klooster,
God is er uw trooster.
Doe wat Maria u gebiedt,
ik ben haar bode, twijfel niet.'
Ze heeft dus opnieuw vernomen
een stem, tot haar gekomen,
die haar zei naar het klooster te gaan,
maar nog durfde zij het niet aan.
De derde nacht wachtte zij ook
nog af en zei: 'Is het een spook
dat hierheen komt gegaan,
laat mij dan moedig weerstaan
het geweld van de duivel en zijn kracht,
en als hij weer komt te nacht,

Here, soe maecten soe confluus,
Dat hi vare uten huus,
Dat hi mij niet en moete scaden.
Maria, nu staet mi in staden,
Die ene stemme ane mi sint,
Ende hiet mi gaen int covint.
Ic mane u, vrouwe, bi uwen kinde,
Dat ghise mi derdewerven wilt sinden.'

SEE

Doen waecte si den derden nacht.
Een stemme quam van Gods cracht
Met enen over groten lichte
Ende seide: 'Hets bi onrechte,
Dat ghi niet en doet dat ic u hiet,
Want u Maria bi mi ontbiet.
Ghi moecht beiden te lanc.
Gaet inden cloester sonder wanc:
Ghi vint die doren op ende wide ontdaen;
Daer ghi wilt, moghedi gaen.
U abijt vindi weder
Liggende opten outaer neder.'
Als die stemme dit hadde gheheit,
En mochte die zondesse die daer leit,
Die claetheit metten oghen wel sien.
Si seide: 'Nu en darf mi niet twien,
Dese stemme comt van Gode
Ende es der maghet Marien bode.
Dat wet ic nu sonder hone:
Si comt met lichte soe scone.
Nu en willics niet laten,
Ic wille mi inden cloester maken.
Ic saeit oec doen in goeder trouwen
Opten troest van onser vrouwen
Ende wille mijn kinder beide gader
Bevelen Gode, onsen vader.
Hi salse wel bewaren.'
Doen toech si ute al sonder sparen
Haer cleder, daer sise met decte,
Heymelike, dat sise niet en wecte.
Si cussese beide aen haren mont.

46

Here, maak hem dan zo beducht
dat hij het huis uit vlucht
en mij niet meer kan schaden.
Maria, help mij in genade!
De stem die gij mij zendt
en die mij roept naar het convent,
ik smeek u, Vrouwe, bij uw kind,
dat die een derde keer mij vindt.'

SEE

Toen zij waakte de derde nacht
kwam een stem met goddelijke kracht
en stralende in grote gloed,
die haar zei: 'Gij doet niet goed
wanneer gij naast u nederlegt
wat Maria u namens Mij zegt.
Langer wacht wordt u niet gegund,
ga naar het klooster zo snel ge kunt.
Ge vindt de deur wijd open staan,
waar ge wilt daar kunt ge gaan.
Uw habijt ligt voor u klaar,
uitgespreid op het altaar.'
Toen de stem dit had gesproken
kon zij, die daar lag, gebroken,
het licht niet langer verdragen.
Ze zei: 'Nu durf ik het te wagen.
Deze stem komt van de Heer,
Maria zendt haar tot mij neer,
dit weet ik door het schone licht
dat valt over mijn gezicht.
Ik wil haar niet langer weerstaan,
maar vlug nu naar het klooster gaan;
ik zal het doen in goede trouw
met hulp van Onze Lieve Vrouw
en wil mijn twee kinderen tegader
bevelen aan God de Vader.
Hij zal wel over ze waken.'
Toen trok ze zonder geluid te maken
haar kleren uit om ze toe te dekken,
voorzichtig, om ze niet te wekken.
Ze kuste ze beiden op hun mond

47

Si seide: 'Kinder, blijft ghesont.
Op den troest van onser vrouwen
Latic u hier in goeder trouwen.
Ende hadde mi Maria niet verbeden,
Ic ende hadde u niet begheven
Om al tgoet dat Rome heeft binnen.'
Hoert wes si sal beghinnen!

EE

Nu gaet si met groten weene
Ten cloester waert, moeder eene.
Doen si quam inden vergiere,
Vant si die dore ontsloten sciere.
Si ghincker in sonder wanc:
'Maria, hebbes danc,
Ic ben comen binnen mure!
God gheve mi goede aventure.'
Waer si quam, vant si die dore
Al wide open ieghen hore.
In die kerke si doe trac.
Heymelike si doe sprac:
'God, Here, ic bidde u met vlite,
Hulpt mi weder in minen abite
Dat ic over .xiiij. ier
Liet ligghen op onser vrouwen outaer
Snachs, doen ic danen sciet!
Dit en es gheloghen niet,
Ic segt u sonder ghile:
Scone, covele ende wile
Vant si ter selver stede weder
Daer sijt hadde gheleit neder.
Si traect an haestelike
Ende seide: 'God van hemelrike
Ende Maria, maghet fijn,
Ghebenedijt moetti sijn!
Ghi sijt alre doghet bloerne.
In uwen reine magedoerne
Droeghedt een kint sonder wee,
Dat Here sal blijven emmermec.
Ghi sijt een uut vercoren werde:
U kint maecte hemel ende erde;

en zei: 'Kinderen, blijf gezond.
Onder de hoede van de Lieve Vrouw
laat ik u hier in goede trouw.
Was 't niet Maria's eigen vermaan,
ik zou niet van u zijn weggegaan
om alle rijkdom binnen Rome.'
Hooft hoe haar dit zal bekomen.

EE

Nu liep zij met groot geweest
naar het klooster, moederziel alleen.
Toen ze in de tuin kwam gegaan,
vond ze de deur wijd open staan.
Zonder aarzelen ging zij er in.
'Heb dank, Maria, koningin,
ik ben weer in mijn oude huis,
God bringe mij ook verder thuis.'
Overal waar zij kwam gelopen,
vond zij de deuren wagenwijd open.
Rechtuit ging ze naar de kapel,
zacht, voorzichtig, en zei snel:
'God, ik bid u met vurigheid,
help mij weer in mijn habijt
dat ik nu voor veertien jaar
neerlegde op Maria's altaar,
's nachts toen ik dit huis verliet.'
Hooft nu, wat waarlijk is geschied
en wat ik in ernst wil verhalen:
haar pijn, haar sluier en sandalen
lagen te zelfder plaats waar
zij ze gelegd had op het altaar.
Ze trok ze haastig aan tegader
en sprak: 'God, hemelse Vader,
en Maria, zuivere fontein,
vooral gezegend moet gij zijn.
Gij, aller deugden bloem bevonden,
droeg als een maagd, rein, ongeschonden,
het kind in uw schoot, zonder pijn,
dat altijd onze Heer zal zijn.
Gij zijt van allerhoogste waarde,
uw kind schiep hemel en aarde,

Dese ghewelt comt u van Gode
Ende straet altoes tuwen ghebode;
Den Here, die es ons broeder,
Moghedi ghebieden als moeder
Ende hi u heten lieve dochter.
Hier omme levic vele te sochter:
Wie aen u soect ghenade,
Hi vintse, al comt hi spade.
U hulpe die es alte groet.
Al hebbic vernoy ende noet,
Hets bi u ghewandelt soe,
Dat ic nu mach wesen vroe.
Met rechte maghic u benedien.
Die slotele vander sacristien
Sach si hanghen in ware dinc
Vor Marien, daer sise hinc.
Die slotele hinc si aen hare
Ende ghinc ten core, daet si clare
Lampten sach berren in allen hoeken.
Daer na ghinc si ten boeken
Ende leide elc op sine stede,
Alsi dicke te voren dede;
Ende si bat der maghet Marien,
Dat sise van evelé moeste vrien
Ende haer kinder, die si liet
Ter wêduwen huus in zwaer verdriet.
Binnen dien was die nacht ghegaen,
Dat dorloy begonste te slaen,
Daer men middernacht bi kinde.
Si nam cloc zeel biden inde
Ende luude metten so wel te tiden,
Dat sijt hoerden in allen ziden.
Die boven opten dormter laghen,
Die quam alle sonder traghèn
Vanden dormter ghemene.
Sine wisten hier af groet no clene.
Si bleef inden cloester haren tijt
Sonder lachter ende verwijt:
Maria hadde ghedient voer hare
Ghelijc oft sijt selve ware.
Dus was die sonderse bekeert

deze macht komt u van Gode aan
en blijft tot uw beschikking staan.
Over de Heer, die is onze broeder,
moogt ge gebieden als zijn moeder.
Hij noemde u zijn dochter en zuster,
daarom leef ik des te geruster.
Wie om genade u zoeken gaat,
schenkt gij die, al komt hij laat.
Uw hulp is ongemeten groot.
Al leefde ik in ellende en nood,
uw hulp heeft het zo gekeerd,
dat geen pijn mij nu nog deert.
Met recht zeg ik: Geloofd zijt gij.
De sleutels van de sacristij
zag ze hangen, inderdaad,
aan het beeld, voor Maria's gelaat.
Zij hing ze aan haar gordel snel
en liep daarna naar de kapel
waar de kaarsen brandden in alle hoeken.
Vlug nam ze de getijdenboeken
en legde ze op hun plaats gereed
zoals ze het ook vroeger deed.
Daarna bad zij Maria's genade,
dat die haar zou hoeden voor het kwade,
haar en haar kinderen, die in zwaar verdriet
zij bij de weduwe achterliet.
De nacht was toen zo ver gegaan,
dat de klok begon te slaan
die 't uur aangaf van middernacht.
Zij nam het zeel en uit alle macht
luidde zij de metten, precies op tijd;
men kon het horen wijd en zijd.
Die boven lagen op hun bed,
zij kwamen allen zonder verlet
uit de slaapzaal naar beneden gegaan.
Geen wist wat zich had voorgedaan.
Zij bleef in de abdij haar verdere tijd,
zonder schande en zonder verwijt.
Maria had haar plaats bekleed,
volkomen gelijk zij zelf het deed.
Zo is de zondares bekeerd

Maria te love, die men eert,
Der maghet van hemelrike,
Die altoes ghetrouwelike
Haren vrient staet in staden,
Alsi in node sijn verladen.

EEE

Deze ioffrouwe daer ic af las,
Es nonne als te voren was.
Nu en willic vergheten niet
Haer twee kindere, die si liet
Ter weduwen huus in groter noet.
Si en hadden ghelt noch broet.
In can u niet vergronden,
Doen si haer moeder niet en vonden,
Wat groter rouwe datsi dreven.
Die weduwe ghincker sitten neven;
Si hadder op ontfermenisse.
Si seide: 'Ic wille toter abdisse
Gaen met desen -ij- kinden.
God sal hare int herte sinden
Dat si hen goet sal doen.'
Si deden ane cleder ende scoen;
Si ghincker met in covent;
Si seide: 'Vrouwe, nu bekent
Den noet van desen twee wesen.
Die moeder heefse met vresen
Te nacht in mijn huus gelaten
Ende es ghegaen hare straten,
Ic en weet west noch oest.
Dus sijn die kinder onghetroest.
Ic hulpe hen gheerne, wistic hoe.'
Die abdisse spracker toe:
'Houtse wel, ic saelt u lonen,
Dat ghijs u niet en selt becronen,
Na dat si u sijn ghelaten.
Men gheve hen der caritaten
Elcs daghes om Gode.
Sint hier daghelijcs enen bode
Die hen drincken hale ende eten.
Gheberst hen yet, laet mi weten.'

52

door de hulp van Maria, hoog geëerd,
de reine maagd, de hemelse vrouw
die, onverminderd altijd, in trouw
haar vrienden te hulp komt gesneld
als ze door nood worden gekweld.

EEE

De jonkvrouw waar ik van las
is non als zij tevoren was,
maar 'k zeg u nog wat is geschied
met de kinderen die zij achterliet
bij de weduwe in grote nood.
In huis was er geen geld, geen brood
en hoe fel zij begonnen te klagen
toen ze hun moeder niet meer zagen,
kan uit mijn woorden nooit blijken.
De weduwe zat erbij te kijken
door medelijden aangedaan.
Ze zei: 'Naar de abdis zal ik gaan,
ik neem de kinderen alle twee
met mij naar het klooster mee.
God spreekt in 't hart van de abdis
zeker wat het beste is.'
Zij kleepte ze, ging naar de abdij
en sprak: 'Vrouwe, heb medelij,
zie de nood van deze twee wesen.
Hun moeder liet ze met vreze
bij mij thuis achter en verdween,
ik weet waarlijk niet waarheen,
het zij naar west, het zij naar oost,
de kinderen bleven ongetroost.
Ik zou graag helpen, wist 'k maar hoe.'
Toen sprak de abdis haar toe:
'Houd ze bij u, onder uw hoede,
ik zal u alles vergoeden.
Nu God ze u toegewezen heeft,
wordt u door mij, zo waar Hij leeft,
in zijn naam bijstand toegezegd.
Stuur daarom iedere dag een knecht
om hier drinken te halen en eten.
Ontbreekt er nog iets, laat het mij weten.'

53

Die weduwe was vroe
Dat haer comen was alsoe.
Si nam die kinder met hare
Ende hadder toe goede ware.
Die moeder, diese hadde ghesoghet
Ende pine daer om ghedoeghet,
Haer was wel te moede,
Doen sise wiste in goeder hoede,
Haer kinder, die si begaf
In groter noet ende ghinc af.
Sine hadde vaer no hinder
Voert meer om hare kinder.
Si leide vort een heylech leven.
Menech suchten ende beven
Hadsi nacht ende dach,
Want haer die rouwe int herte lach
Van haren quaden sonden,
Die si niet en dorste vermonden
Ghenen mensche, no ontdecken,
Noe in dichten oec vertrecken.

EE

Hier na quam op enen dach
Een abt, diese te visenteerne plach
Eenwerven binnen den iare,
Om te vernemen oft daer ware
Enech lachterlike gheruchte,
Daer si blame af hebben mochte.
Sdaghes als hire comen was,
Lach die sonderse ende las
Inden coer haer ghebet
In groter twivelingen met.
Die duvel becorese metter scame,
Dat si haer sondelike blame
Vore den abt niet en soude bringhen.
Alsi lach inder bedinghen,
Sach si, hoe dat neven haer leet
Een ionghelinc met witten ghecleet.
Hi droech in sinen arm al bloet
Een kint, dat dochte haer doet.
Die ionghelinc warp op ende neder

De weduwe was blij omdat
men haer die hulp bewezen had.
Ze nam de kinderen weer mee,
die hadden een goed huis, alle twee.
De moeder die ze had gedragen,
en die er pijn om had moeten wagen,
haar was het wel te moede
dat zij wist in goede hoede
de kinderen die zij in verdriet,
in nood verloren, achterliet.
Niets behoefde om haar kinderen
haar nog aan zorg te hinderen.
Zij leidde verder een heilig leven.
Vaak, in zuchten en beven,
doorstond ze nacht en dag.
De rouw, die diep in 't hart haar lag
om haar kwaad, al haar spijt,
ze kon het aan niemand kwijt,
kon het geen mens ooit uitleggen,
niemand toevertrouwen, nooit uitzeggen.

EE

Maar op zekere dag kwam een abt
het klooster binnengestapt
ter visitatie. Ieder jaar kwam hij
om te vernemen of in de abdij
zorgen waren of met name
zaken waarvoor men zich moest schamen.
Op de dag dat hij gekomen was
knielde de zondares in het koor en las
haar gebed, door twijfel bevangen.
De duivel bestreed haar verlangen
haar schandelijke leven, haar zware
zonden de abt te openbaren.
Toen zij daartoe om uitkomst bad
en niet verder wist hoe of wat,
zag zij hoe vlak langs haar gleed
een jongeling in wit gekleed
met een kind in zijn arm, stil, bleek,
dat haar lang gestorven leek.
De jongeling wierp keer op keer

Enen appel ende vinken weder
Vor tkint, ende maecte spel.
Dit versach die nonne wel,
Daer si in haer ghebede lach.
Si seide: 'Vrient, oft wesen mach
Ende of ghi comen sijt van Gode,
Soe manic u bi sine ghebode,
Dat ghi mi segt ende niet en heelt,
Waerom ghi voer dat kint speelt
Metten sconen appel roet,
Ende het leet in uwen arm doet?
U spel en helpt hem niet een haer.'
'Seker, nonne, ghi segt waer.
En weet niet van minen spele
Weder luttel no vele;
Hets doet: en hoert no en siet.
Al des ghelike en weet God niet,
Dat ghi leest ende vast.
Dat en helpt u niet een bast;
Hets al verloren pine,
Dat ghi neemt discipline.
Ghi sijt in sonden soe versmoert,
Dat God u beden niet en hoert
Boven in sijn rike.
Ic rade u: haestelike
Gaet ten abt, uwen vader,
Ende verteelt hem algader
U sonden al sonder lieghen.
Laet u den duvel niet bedrieghen.
Die abt sal u absolveren
Van den sonden die u deren.
Eest dat ghise niet en wilt spreken,
God salse zwaerlike an u wreken!
Die ionghelinc ghinc ute haer oghen;
Hine wilde haer nemmer vertoghen.
Dat hi seide, heeft si verstaen.
Smorghens ghinc si alsoe saen
Ten abt ende bat dat hi hoerde
Haer biechte van worde te worde.
Die abt was vroet van sinne.
Hi seide: 'Dochter, lieve minne,

een appel op en ving hem weer
voor 't kind, een vrolijk spel.
Dit zag de kosteresse wel
waar zij in haar gebeden lag.
Zij zei: 'Vriend, als ik vragen mag
en gij van God hier komt gegaan,
dan bid ik u in zijn naam
dat gij mij zegt en niet verheelt
waerom gij voor dit kind speelt
met die schone appel rood.
Het ligt toch in uw armen dood?
Vergeefs is zelfs uw liefste spel.'
'Zeker, zuster, dat zegt gij wel,
het merkt van mijn gespeel
niet weinig en niet veel.
Het is dood, het hoort noch ziet.
Evenzo merkt God het niet
wanneer gij bidt en vast en zucht,
het helpt u niet, 't is loos gerucht.
Ook is 't verloren tijd
wanneer ge u kastijdt.
Gij zijt in zonden zo verloren,
dat God uw smeken niet kan horen
boven in zijn rijk van genade.
Daarom, als ik u mag raden,
ga haastig naar de abt, uw vader,
en ontdek hem altegader
uw zonden zonder te liegen.
Laat de duivel u niet bedriegen.
De abt zal u vergeving schenken
van alle zonden die u krenken.
Wanneer ge ze niet uit wilt spreken,
zal God zich zwaar aan u wreken.'
De jongeling verdween aldaar
en maakte zich nimmermeer openbaar,
maar wat hij zei heeft zij verstaan.
De volgende morgen is zij gegaan
naar de abt en heeft hem verzocht
of zij hem alles biechten mocht.
De abt was wijs, haar goed gezind.
Hij zei: 'Mijn dochter, lieve kind,

Des en willic laten niet.
Bepeinst u wel ende besiet
Volcomelijc van uw en sonden.
Ende si ghinc ten selven stonden
Den heyleghen abt sitten neven
Ende ondecten hem al haer leven
Ende haer vite van beghinne:
Hoe si met ere dulre minne
Becort was soe uter maten,
Dat si moeste ligghen laten
Haer abijt met groten vare
Eens snachts op onser vrouwen outare,
Ende rumede den cloester met enen man,
Die twee kindere aen hare wan.
Al dat haer ye was gheschiet,
Dies ne liet si achter niet;
Wat si wiste in haer herte gront,
Maecte si den abt al cont.
Doen si ghebiecht hadde algader,
Sprac dabt, die heyleghe vader:
'Dochter, ic sal u absolveren
Vanden sonden die u deren,
Die ghi mi nu hebt ghelijt.
Gheloeft ende ghebenedijt
Moet die moeder Gods wesen!
Hi leide haer op thoest met desen
Die hant ende gaf haer perdoen.
Hi seide: 'Ic sal in een sermoen
U biechte openbare seggen,
Ende die soe wiselike beleggen,
Dat ghi ende u kinder mede
Nemmermeer te ghere stede
Ghenen lachter en selt ghecrigen.
Het ware onrecht, soudement swigen,
Die scone miracle die ons Here
Dede doer siere moeder ere.
Ic saelt orcondep over al.
Ic hope, datter noch bi sal
Menech sondare bekeren
Ende onser liever vrouwen eren.'

deze bede weiger ik u niet.
Denk diep na tot ge goed overziet
al uw kwaad, hoe, waar, wanneer,
Dadelijk knielde zij neer
voor de abt en beled in rouw
haar hele leven, naar waarheid getrouw.
Hoe het al vroeg zo was gesteld
dat zij door de liefde werd gekweld,
heviger dan zij kon weerstaan,
dat zij haar habijt had uitgedaan
op een nacht, in vrezen zwaar,
en 't had gelegd op Maria's altaar,
en het klooster ontvluchtte, zo gauw zij kon,
met een man bij wie ze twee kinderen won.
Ook 't minste kwaad daarbij geschied,
beled zij en verzweeg het niet.
Alle geheim, dat haar hart omsloot,
legde zij voor de priester bloot.
Toen zij 't gebiecht had altegader
sprac de abt, die heilige vader:
'Dochter, ik zal u absolveren
van de zonden die u deren
en die gij gezegd hebt trouw.
Geprezen zij de Lieve Vrouw,
geprezen, nooit genoeg geloofd.
Zo sprekend legde hij op haar hoofd
zijn hand en schonk vergiffenis.
Hij zei: 'Wat gij hebt beleden is
zo schoon dat ik in een sermoen
van uw biecht wel verslag moet doen.
Ik doe het zo dat geen u herkent
en niemand uw schande weet in 't convent.
Gij zult er geen verdriet om krijgen;
het zou onrecht zijn mocht ik zwiigen
over dit scone mirakel dat onze Heer
u beleven deed zijn Moeder ter eer.
Ik zal het verkondigen overal,
opdat het nog menigeen redden zal,
veel zondaars kan bekeren,
en om Onze Lieve Vrouw te eren.'

EE

Hi deet verstaen den covende,
Eer hi thuis weder wende,
Hoe ere nonnen was ghesciet.
Maer sine wisten niet
Wie si was; het bleef verholen.
Die abt voer Gode volen.
Der nonnen kinder nam hi beide
Ende vorese in sijn gheleide.
Grau abijt dedi hen an
Ende si worden twee goede man.
Haer moeder hiet Beatrijs.
Loef Gode ende prijs
Ende Maria, die Gode soghede,
Ende dese scone miracle toghede.
Si help haer uut alre noet.
Nu bidden wi alle, cleine ende groot,
Die dese miracle horen lesen,
Dat Maria moet wesen
Ons vorsprake int soete dal
Daer God die werelt doemen sal.

Amen.

EE

Voor hij vertrok uit de abdij,
hield hij een preek en verklaarde hij
wat met een non ooit was geschied,
maar zo, dat de zusters niet
wisten wie het was. De volgende morgen
trok hij zegenend weg. Het bleef verborgen.
De kinderen nam hij alle twee
in zijn geleide met zich mee
en deed hen grauwe pijen aan,
dat het hen verder goed zou gaan.
Hun moeder heette Beatrijs.
God de Heer zij lof en prijs,
en Maria, de hemels verlichte,
die dit scone mirakel verrichtte.
Zij redde haar uit alle nood.
Nu bidden wij allen, klein en groot,
die dit mirakel horen lezen
dat Maria altijd mag wesen
onze voorspraak in het lieflijke dal
waar God de wereld oordelen zal.

Amen.

NABESCHOUWING

Wie de *Beatrijs* een hoogtepunt noemt van de middeleeuwse Nederlandse en zelfs de Europese letterkunde, wordt door niemand tegengesproken. Toch weten we niet waar en wanneer dit meesterstuk precies ontstond, en niettegenstaande uitvoerige nasporingen, onderzoeken en veronderstellingen is ook de auteur ervan onbekend gebleven. De oudste en tot nog toe enig bekende Midden nederlandse tekst bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Het is een met de hand geschreven boek waarvan de inhoud, behalve door de *Beatrijs*, onder meer gevormd wordt door teksten van gebeden en fragmenten uit werken van Jan van Boendale, Jan van Ruusbroec en Jacob van Maerlant. Het werd in 1809 aangekocht uit de erfenis van een toentertijd befaamd boekenverzamelaar, mr. Jacob Visser; de vroegst bekende eigenaar was volgens een veilingcatalogus uit 1682 Nicolaas Heinsius. Hoe Heinsius aan de codex kwam, weten we niet. Evenmin weten we precies hoe oud het handschrift is. Wel staat voorin het boek een zogenaamde paastafel – een lijst waarmee kan worden uitgerekend op welke dag in een bepaald jaar het Paasfeest valt – en boven deze tafel staat een aantekening waaruit kan worden opgemaakt dat de eigenaar van het boek de Paasdag voor het jaar 1374 heeft uitgezocht. Daaruit heeft men wel afgeleid dat de bundel handschriften hoogstens enkele jaren eerder ontstond, maar zekerheid ver-schaft dit gegeven natuurlijk niet, want de aantekening kan uiteraard ouder zijn.

Het Beatrijs-gedicht is in ieder geval veel vroeger ontstaan. De eerste vermelding van de legende vinden we in de *Dialogus miraculorum*, een verzameling van in het Latijn geschreven mirakelen, opgetekend door Caesarius van Heisterbach. In de tegen het einde van de twaalfde eeuw gebouwde cisterciënzerabdij te Heisterbach in het Zevengebergte was Caesarius prior en novicenmeester. Hij diende het klooster onder twee abten: Gevard, die er de leiding had van 1195 tot 1208, en diens opvolger Heinrich, die er leefde tot 1244. Beide hoge heren waren kennelijk trots op hun prior, want hij was een in zijn tijd tot in verre gebieden bekend schrijver. Zelfs uit Marburg bereikte hem de opdracht tot het schrij-

ven van een levensschets van Sint Elisabeth. Hij mocht zijn meesters op hun visitatierizen vergezellen en hij maakte van die gelegenheid graag en dankbaar gebruik om de legenden en mirakelen op te schrijven, die hem onderweg ter ore kwamen. Die tochten hebben hem ook naar de Nederlandse gewesten gevoerd, vandaar dat hij verhalen kon noteren uit de Friese gebieden en Utrecht.

Hij ging daarbij uiterst nauwkeurig te werk, vroeg alles zoveel mogelijk na en vermeldde de namen van degenen die hem de verhalen hebben verteld als getuigen van onweersproken betrouwbaarheid. Het lijkt niet gewaagd te veronderstellen dat de vorm die hij voor zijn teksten koos, werd bepaald door zijn taak als novicenmeester: in gesprekken met een leerling, een 'jonge kloosterbroeder', voerde hij de mirakelen aan ter illustratie van zijn vrome, moralistische lessen. En wat zijn zorg voor de betrouwbaarheid betreft: vooral daaraan ontleenden ze voor Caesarius hun overtuigingskracht.

Zo ontstond zijn boek *Dialogus miraculorum*, dat voltooid werd in 1222, een van de beroemdste verzamelingen wonderverhalen uit de middeleeuwen, van onschatbare waarde voor de godsdienst- en cultuurgeschiedenis van de dertiende eeuw. De ernst en de zorgvuldigheid waarmee Caesarius bij het schrijven ervan te werk ging, komen de lezer van vandaag waarschijnlijk wat overdreven voor. Hij ervaart de mirakelen immers gemakkelijk als min of meer heilige sprookjes of vrome verzinsels. Maar voor de schrijver waren ze dat allerminst en juist dit dient men bij het lezen duidelijk voor ogen te houden. In het voorwoord van de *Dialogus*, waarin men de eerste redactie kan vinden van de legende *De Beatrice Custode* (Over de kosteres Beatris), komt hij nadrukkelijk voor de waarheid van zijn teksten op. In een vijftiende-eeuwse vertaling luidt zijn verklaring: 'Die here es mij een ghetughe datter niet en es een capitel in dit dyalogus ic hebt bij mij selven ghedichtet. Ende sijne een deel machschien anders gheschiet danse van mij sijn bescreven dan schijnt meer toe te scrivene te wessene den ghenen van diense mij sijn gheseit.' Het was wellicht ook nader onderzoek dat hem er toe bracht de oorspronkelijke tekst later nog te corrigeren: in 1237 voltooide hij het derde boek van een gelijksoortig verzamelwerk *Libri VIII Miraculorum*

(Acht boeken wonderen), waarin de Beatris-legenden werd opgenomen in een enigszins afwijkende versie. Verschillende onderzoekers hebben erop gewezen, dat de dichter van de Nederlandse tekst vooral de tweede versie moet hebben gekend.

Het wonderbaarlijke verhaal van de kosteres Beatris was voor Caesarius dus het verslag van een ware gebeurtenis en hij rekende erop dat het dit ook voor zijn lezers zou zijn. De Nederlandse dichter die zich later door hem liet inspireren, bewees dit trouwens eveneens door in het begin van zijn gedicht nauwkeurig aan te geven waar hij de stof vond voor zijn werk. Het was geen fantasie, geen sprookje, het was hem duidelijk voor waar meegedeeld door een zekere broeder Ghijsbrecht, een monnik uit de orde der wilhelmieten, een oud en wijs man die klaarblijkelijk over geleerde boeken beschikte en dus als een betrouwbare getuige kon worden beschouwd.

De lezer van vandaag, die niettegenstaande deze ernstige getuigenverklaringen over Beatris het zijne blijft denken, vergeet echter dat de middeleeuwer tot het mysterieuze, miraculeuze in een heel andere, eigen verhouding stond. Voor hem was het niet één, min of meer willekeurige werkelijkheid, het was voor hem in zekere zin eigenlijk de enige werkelijke, beslissende realiteit. Caesarius levert daar nog het bewijs van in enkele autobiografische aantekeningen, waarmee hij een van zijn boeken heeft ingeleid. In 1180 is hij, vermoedelijk in Keulen, geboren; in 1199 werd hij monnik in het klooster te Heisterbach. Voordien had hij een voor zijn eigen gevoel nogal zorgeloos, werelds bestaan geleid, want hij vertelt dat hij op zekere dag met een abt Gheeraert van Sint Walburch door Keulen wandelde en dat de abt hem naarstig vermaande zijn leven te beteren. Omdat de monnik er zelfs na lang praten blijkbaar niet in slaagde zijn jonge metgezel te overtuigen, vertelde hij hem wat monniken in het klooster Claerendale was overkomen. (Claerendale: de oude Nederlandse naam van de befaamde, door Sint Bernardus in 1115 gestichte cisterciënzerabdij te Clairvaux.) De cisterciënzers voorzagen grotendeels door landbouw en veeveelt in hun levensonderhoud. Eens, toen een groep monniken in schroeiende zomerhitte op de akkers in het dal

aan het werk was, kwamen Maria met haar moeder Anna en Maria Magdalena van de berg naar beneden. Zij droogden met koele doeken de bezwete gezichten van de broeders en wuifden hen met hun wijde mouwen verkwikkende koelte toe. En Caesarius besluit: 'Door de woorden van dit visioen werd ik zo diep bewogen, dat ik de abt beloofde naar zijn klooster te komen om mij, zo God het wilde, te bekeren.' Wat voor de hedendaagse lezer nauwelijks meer is dan een vroom, middeleeuws schilderijtje, was voor Caesarius dus het onweerlegbare relaas van een zo goddelijke gebeurtenis, dat ze zijn leven de beslissende wending gaf.

Het was in de loop van de elfde en vooral in de twaalfde eeuw dat dit en soortgelijke wonderbaarlijke verhalen veelvuldig in West-Europa, vooral onze gewesten, Frankrijk en Duitsland, begonnen te ontstaan. Nu waren miraculeuze vertelsels over Jezus, Maria, Maria Magdalena en andere heiligen niet nieuw: eigenlijk zijn ze al in de apocriefe evangeliën begonnen en hebben ze het leven van de eenvoudige gelovigen met hun schilderachtige beelden begeleid en gevormd. Voor mensen die lezen noch schrijven konden en die hun primitieve religieuze leven zeker niet konden vernijken – en evenmin bederven – met de diepzinnige en vaak precieuzere, ingewikkelde theologische bespiegelingen en debatten waarmee geleerde kloosterlingen zich in et en tegen elkaar bezighielden, vormden de eenvoudige verhalen over de moedermaagd Maria een bron van hartelijke nabijheid en troost in hun toen ook al meedogenloze wereld. In de uitstekende inleiding tot zijn uitgave van de Beatris-legenden verklaart dr. G. Kazemier de situatie zo eenvoudig mogelijk: 'Er wordt in deze eeuwen scherpzinnig getheologiseerd over het wezen van God, over mens en wereld. Het is of de eenvoudige mens tegenover dat vaak uiterst subtiel doordenken zijn geloof aan de liefde Gods redt in de Mariaverering.'

Van die in deze eeuwen opgebloeide vereering waren de legenden en exempelen oorzaak en gevolg – deze beide te onderscheiden is nauwelijks mogelijk. Daarvoor weten we eigenlijk te weinig over het ontstaan ervan. Zeker is wel dat Sint Bernardus en door hem de cisterciënzers deze devotie bijzonder sterk hebben aangemoedigd, evenals de dominica-

nen. Velen van hen verlieten trouwens de streng omsloten muren van hun kloosters en trokken rond als volkspredikers; dat ze bij hun preken van de legenden gretig gebruik maakten, spreekt vanzelf.

Men moet het ontstaan ervan trouwens niet zoeken in de cellen en bibliotheken van de geleerde theologen. Het is veeleer te vinden in de kringen van de minder geleerde volkspredikers, die buiten het klooster leefden maar direct in contact stonden met de dagelijkse volksdevotie. Het daarin beleden geloof werd niet allereerst gevoed door de eenzame studie van de Heilige Schrift, de dogma's en de verhandelingen van de kerkvaders, maar vooral door wat wij tegenwoordig de pastorale praktijk zouden noemen. Daarom is veel van hetgeen de legenden verhalen ook zeker niet in overeenstemming met de officiële theologie en is het lezen ervan allereerst van belang voor de kennis van het gewone middeleeuwse leven en het volksgeloof. Dit was vooral gegrond op een van geslacht op geslacht mondeling overgeleverde traditie, waarin zelfs nog voor-christelijke, zo men wil heidense voorstellingen voortleefden. De Vooyoys, wiens in 1900 al verschenen, uitnemende studie *Middeleeuwse legenden en exempelen* nog steeds onmisbaar is voor ieder die zich in dit onderwerp ook maar enigszins wil verdiepen, haalt in zijn boek met instemming een uitspraak van Jacob Grimm aan, dat in de legenden – evenals in de sprookjes – nog veel van de oude, Germaanse mythologie voortleeft. Maria – zegt hij – schijnt de rol van bepaalde Germaanse godinnen te hebben overgenomen. Verleende zij een ridder tijdens een heroïsch toernooi, waarin hij dreigde te verliezen, op wonderbaarlijke wijze bijstand, dan kon ze ongetwijfeld afstammen van een 'Walküre'. Heidendom? Sinds de eerste eeuwen hebben de christenen heidense feesten gekerstend – ons Kerstfeest is er een beroemd voorbeeld van – en nog in de zesde eeuw schreef paus Gregorius de Grote zijn missionarissen, die zoveel moeite hadden met de bekering van de Angelsaksen, voor dat ze de bestaande tempels moesten behouden en offerfeesten ter ere van de oude goden dienden te veranderen in samenkomsten en maaltijden ter ere van christelijke heiligen. De Vooyoys wijst ook op resten van de oude Germaanse bron- en boomcultus in sommige exemplen. Het ligt trouwens voor de hand dat een bestaande

cultus, die zozeer samenhangt met de natuur en de traditionele levensomstandigheden daarin, niet zonder onoverwinnelijke weerstand plotseling kon worden uitgeroeid. Daarbij dient vooral ook te worden bedacht dat de Friezen en Saksen in onze gewesten, evenals de andere heidenen elders, veelal eerder door het ontzag voor hun eigen vorsten en het door hen gehanteerde zwaard tot bekering en doop werden overgehaald dan door theologische argumenten, waarvan ze trouwens niets zouden hebben begrepen.

Hoe dan ook: de geloofswereld die uit deze literatuur voor ons oprijst, is een totaal andere dan de onze. Dat wil overigens allerm minst zeggen dat het kennismaken ervan ook om andere dan literaire redenen niet bijzonder waardevol zou zijn. Wat de hedendaagse gelovige, zo vaak verward in onzekerheid en tegenstrijdigheid, vermooid door filosofische, theologische, kerkelijke en politieke debatten, er vooral in kan aantrekken, is niet het miraculeuze, maar de directheid en beslistheid van de religieuze ervaring. En wat kan een geloof zijn, dat niet door ervaring wordt gevoed en bekrachtigd?

De *Beatris*-legende is de mooiste en meest verspreide van de talloze legenden waarin dit geloof in de vroege middeleeuwen gestalte vond en niet zonder gepaste trots mag hieraan worden toegevoegd dat de bewerking ervan in het Nederlands ongetwijfeld de fraaiste is van de vele die zijn neergeschreven. Het oudste Nederlandse handschrift bevindt zich dus in de Koninklijke Bibliotheek en stamt ongeveer uit het jaar 1374; de oudste tekst van het verhaal op zich staat bij Caesarius van Heisterbach en werd in 1222 te boek gesteld.

Maar de legende zelf is ouder; Caesarius heeft haar, bij wijze van spreken, niet verzonnen, hij is niet de auteur; hij gaf weer wat hij op een van zijn reizen hoorde en wat toen al door velen werd rondverteld. Zoals het meer met soortgelijke verhalen is gegaan: op een zeker ogenblik zijn ze er, plotseling en op verschillende plaatsen tegelijk. Van *Beatris* bestaan veel versies: Franse, Duitse, Spaanse, Noorse, zelfs Arabische. Ze verschillen vaak van elkaar: *Beatris* heeft soms een andere naam of in het klooster een andere functie, soms wordt ze niet door Maria maar door een andere heilige

gered, soms is haar geliefde geen ridder maar een clericus. De Franse geleerde Robert Guiette heeft al die versies bestudeerd en gesorteerd; hij schreef er een ongemeen boeiend boek over, maar de vraag waar het verhaal oorspronkelijk vandaan komt, heeft zelfs hij niet kunnen beantwoorden.

Met betrekking tot de Nederlandse versie is men, niettegenstaande de ijverigste en kundigste bestudering, niet veel verder gekomen. Eén ding staat vast: ouder dan de tweede tekst van Caesarius zal ze niet zijn. Dat is dus het jaar 1237. Jonckbloet, die in 1841 de eerste Nederlandse uitgave in boekvorm deed verschijnen, meent dat het gedicht stamt uit het einde van de dertiende eeuw. Hij grondt die overtuiging op de versbouw; latere uitgevers zijn hem bijgevallen. Zij gaan daarbij uit van het feit, dat het Middelnederlandse vers langzamerhand langere, bredere regels kreeg. Onze *Beatris* mag dus niet te laat worden gedateerd.

Een tweede poging de ontstaanstijd van het gedicht vast te stellen gaat uit van hetgeen de dichter vermeldt omtrent de kleding die de minnaar voor zijn geliefde meebrengt en die hij haar in plaats van haar simpele kloosterhabijt aanbiedt. Het zijn bepaald weelderige geschenken. Nu heeft paus Gregorius X op het tweede concilie van Lyon in 1274 de vrouw met grote nadruk het dragen van overvloedige sieraden verboden; een paar jaar later voegde hij daaraan nog strengere bepalingen toe: vrouwen mochten zich niet tooien met parels, goud of zilver, zij dienden de slepen van hun gewaden in te korten en mochten hun hoofd met niets anders bedekken dan met een sluier. Dat ook de vrouwen in die tijd op het gebied van de kledij uiterst vindingrijk waren, spreekt vanzelf; ze vonden dan ook allerlei modieuze varianten uit, waardoor ze er eigenlijk nog veel charmanter uitzagen dan de strenge paus misschien voor mogelijk hield. Maar de *Beatris*-dichter stelt de minnaar voor als iemand die niet dadelijk tegen de goede en geoorloofde zeden zal ingaan; zeker niet wanneer het hem te doen is om een nauwelijks aan de strenge kloosternormen ontkomen maagd. Op grond van dat gegeven – en nog enkele andere, die hier niet ter zake doen – wordt aangenomen dat het gedicht werd geschreven tussen ongeveer 1240 en ongeveer 1280.

In dit verband kan overigens nog een andere kwestie van

belang zijn: de vorm van het gedicht. Algemeen is men tegenwoordig wel van mening dat de *Beatrijs* van het Haagse handschrift, al is dit het oudste, ons bekende, niet de oorspronkelijke is. De laatste regel van de eerste versie zou de 864ste zijn: 'Alsi in node sijn verladen.' De rest zou door een andere dichter eraan zijn toegevoegd.

Het is een ingewikkelde kwestie. Uiteraard worden er argumenten voor aangevoerd door de compositie van het gedicht zelf, de artistieke vormgeving, op zichzelf belangrijk genoeg, maar ze hier na te gaan zou voeren tot een uitvoeriger detaillering dan mij gewenst en nodig schijnt. Er is een laatste argument dat uitermate typerend is voor het kerkelijk leven in de tijd waarin het gedicht zijn eerste, ruime verspreiding vond. De tweede dichter moest tot zijn aanvulling komen, onder meer omdat *Beatrijs* in het gedicht op het ogenblik van het oorspronkelijke slot haar zonden nog niet had gebiecht. De eerste dichter zou dit – bij wijze van spreken – niet zo erg hebben gevonden, maar in de tweede helft van de dertiende eeuw poogden de kerkelijke autoriteiten nadrukkelijk de biecht verplicht te stellen. Het vierde Lateraans concilie van 1215 had de plicht van de jaarlijkse biecht wel opgelegd, maar in de praktijk kwam daar aanvankelijk nog niet veel van terecht. De Inquisitie moest eraan te pas komen en dat gebeurde dan ook. In de Vlaamse gewesten, waarin men *Beatrijs* situeert, leidde dat tot vinnige conflicten, totdat de bisschop van Luik, Jan van Vlaanderen, in 1288 bindend voorschreef dat iedere gelovige die niet minstens eens per jaar biechte, moest worden gestraft. Dat een zondares als *Beatrijs* zich niet aan die voorschriften houden zou, was ondenkbaar. Achttē haar dichter dit mogelijk, dan onttrok ook hij zich aan het kerkelijk gebod. Daarom zou hij aan de eerste tekst het nu algemeen aanvaarde, maar daarom toch niet oorspronkelijke einde hebben toegevoegd.

Intussen is het auteurschap van ons *Beatrijs*-gedicht nog steeds een raadsel. Dat zal het – tenzij er een wonder gebeurt, een verbijsterende bibliotheekvondst wordt gedaan – wel blijven. Op grond van bepaalde elementen in het taalgebruik meent men, dat het gedicht werd geschreven in het Brabantse; een verdere aanwijzing voor de plaats waar de auteur woonde, heeft men uiteraard gezien in de vermelding

van de wijze broeder 'Ghijbsrecht, een willemijn', die de dichter noemt als de zegsman van zijn verhaal. De wilhelmieten waren een orde die zich in de loop van de dertiende eeuw vooral in de Vlaamse gewesten vrij sterk uitbreidde. Zij vormden kleine kloostergemeenschappen van hoogstens veertien monniken en stichtten hun abdijen liefst in vrij verlaten, onvruchtbare streken, waar zij probeerden door werk op het land in hun levensonderhoud te voorzien. Te Aalst woonden zij dicht bij de bewoonde wereld; ze hadden er even buiten de stadsmuren een behuizing met een kapel en verleenden er vaak hulp aan bedevaartgangers. Had een van hen daar het verhaal van *Beatrijs* verteld of gehoord? Dr. Kazemier wijst op het vroegere bestaan van een wilhelmietenklooster in Biervliet. Hij doet dat in verband met het feit dat de Vlaamse literatuurhistoricus Stracke als auteur van de *Beatrijs* Diederic van Assenede heeft genoemd, de bewerkver van het verhaal van *Floris ende Blancefloer*, en Assenede ligt dicht bij Biervliet. Stracke veronderstelt heef overigens geen bijval gevonden, omdat ook zijn verdere argumenten weinig overtuigend zijn, maar men heeft toch wel in de door hem gewezen richting verder gezocht. *Beatrijs* moet hebben behoord tot de orde der cisterciēzers; er was in Baudelo een grote cisterciēzerabdij die met Biervliet nauwe betrekkingen onderhield, en in het dodenregister van Baudelo wordt tijdens de dertiende eeuw vaak de naam Assenede vermeld. Daarbij komt dan nog dat de *Beatrijs*-dichter zoveel details van het kloosterleven kent, dat hij hoogstwaarschijnlijk zelf een kloosterling moet zijn geweest. Maar met dit alles komt men toch niet veel verder dan veronderstellingen. Een doorslaggevend bewijs voor één bepaalde auteur is nergens te vinden.

Niettemin staat één ding toch wel vast: hij was niet zo maar een willekeurige dilettant, hij was in ieder geval een man met groot literair talent, echt een belangrijk kunstenaar. Van de meeste andere poēzie van zijn tijd onderscheidt zijn werk zich door vaak ongemeen beeldend, verfind taalgebruik en door de subtiële psychologische typering. Daarenboven beheerste hij zeer vaardig de speciale stijlmiddelen waarvan middeleeuwse kunstenaars gebruik maakten: getallen- en kleurensymboliek.

Voor al over de getallensymboliek in de *Beatrijs* – en zeker

ook in het algemeen – zou heel wat te zeggen zijn, maar ik vraag me af of het op de hedendaagse lezer anders afkomt dan een vernuftig spelletje. Zijn leesgenot wordt er zeker niet bewust door vergroot. Geniet de luisteraar bij een uitvoering van Bachs *Mattheüs Passie* meer van de recitatieven van de Christus-partij wanneer hij weet dat Bach ze in totaal in 33 maten samenvatte, omdat Christus geacht wordt 33 jaar te hebben geleefd? Ook de lezer van de *Beatrijs* zit vaak in een dergelijk cijferspel, zelfs dadelijk al bij het begin. Het gedicht opent met drie min of meer algemene regels, drie, het kruisteken in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Daarop sluiten vijf regels over Maria aan, het aantal letters van haar naam. En bij die letters kon de middel-eeuw dan nog bedenken dat twee ervan Romeinse cijfers kunnen zijn, de M en de I – de M staat voor duizend, wat zoveel betekent als ongeteld veel, en de I voor één, de eerste, en dit alles omdat Maria als de eerste van alle vrouwen werd beschouwd.

Kazemier en vooral Lulofs hebben over deze in de *Beatrijs* rijk vertegenwoordigde symboliek uitvoerig geschreven. Er is op gewezen dat het getal zeven zo vaak voorkomt, het getal dat is samengesteld uit drie en vier, of uit God, de Drieëenheid enerzijds, en de wereld met haar vier klassieke elementen anderzijds. Het werd beschouwd als het heilige getal bij uitnemendheid. En wat *Beatrijs* betreft: ze bidt altijd de zeven getijden van Maria, leeft zeven jaar met haar minnaar en dan nog zeven jaar buiten het klooster zonder hem. Ook het getal drie komt verschillende keren voor: *Beatrijs* geeft bij haar vertrek uit de abdij aan Maria drie dingen in bewaring, haar kovel, haar sandalen en de sleutelbos van de sacristie; ook verneemt ze drie keer de goddelijke droomstem die haar oproept naar het klooster terug te keren.

Dit zijn vrij eenvoudige constateringen, ook voor de hedendaagse lezer niet onaannemelijk, al zijn ze tijdens het lezen voor hem nauwelijks of niet van belang. Moeilijker wordt het als Kazemier erop wijst dat door de droomstem in *Beatrijs'* leven wordt ingegrepen wanneer precies 666 regels van het gedicht voorbij zijn: 666, het getal van het Beest uit de Openbaring van Johannes, van de duivel dus. De dichter zou daarmee dan hebben aangegeven, dat *Beatrijs* op dat

moment uit de macht van de duivel wordt bevrijd. Gelukkig schijnt zelfs Kazemier deze veronderstelling nogal gewaagd te vinden, want hij voegt eraan toe: 'Als het toeval is, is het een heel merkwaardig toeval.'

Met de kleurensymboliek is het wat eenvoudiger gesteld. Ik kan wellicht volstaan met de vermelding dat blauw en wit de kleuren van Maria zijn en dat de minnaar als hij *Beatrijs* in de boomgaard bij het klooster heeft opgewacht, haar hult in een blauw kleed en een witte sluier: ze blijft voor de dichter dus ook in de situatie na haar vlucht uit het klooster de door Maria beschermde maagd.

Tenslotte zou ik nog willen wijzen op enkele bijzonderheden in het gedrag van *Beatrijs*, die de lezer van vandaag wellicht zullen bevreemden en die voor hem daarom een nadere verklaring behoeven. *Beatrijs* en haar dichter komen niet alleen uit een wereld die godsdienstig anders leefde dan de onze, – ook het dagelijkse bestaan binnen die wereld behoorzaamde aan voor ons begrip vaak moeilijk te doorgronden wetten.

Nu de positie van de vrouw de laatste jaren een probleem is geworden, dat met toenemende ernst en activiteit wordt gesteld, is het niet zonder zin om te wijzen op hetgeen *Beatrijs* daarover te zeggen heeft. Al had het christendom in dit opzicht al veel goeds gebracht, over het algemeen was de positie van de vrouw in de middeleeuwen voor ons gevoel bepaald slecht. Er was wel enig onderscheid, wisselend naar tijd en landaard, maar op één punt bestond geen enkel verschil van mening: de vrouw was aan haar man volstrekt onderworpen en niemand verbaasde zich erover als ze van tijd tot tijd van haar echtgenoot een flink pak slaag kreeg. Van enigszins verfiende, hoffelijke zeden was geen sprake. Maar in het zuiden van Frankrijk begon zich tegen het einde van de elfde eeuw een merkwaardige kentering te voltrekken, die, ook al bleef zij vooreerst beperkt tot hooftse kringen, toch van grote culturele betekenis is geweest. Hoe die kentering precies inzette en vanwaar ze haar voornaamste impulsen ontfing, ook waarom ze zich daar voltrok, is niet eenvoudig te formuleren. Te denken valt aan een samenstel van allerlei factoren: de ontmoeting en mengeling van Italiaanse, Westgotische en Bourgondische culturelementen schiep een zuidelijk beweeglijke doch tegelijk vaste, door-

tastende levensstijl; het vruchtbare landschap, het milde klimaat en een jarenlang niet door oorlog onderbroken vrede zorgden voor een bloeiende welstand onder de landelijke bevolking en de inwoners der handelsrijvende steden. De adel begon zijn ruwe zeden te verzachten en zijn rijkdom aan te wenden voor de ontwikkeling van een van spel en schone kunsten doortrokken hofleven; overal werden kastelen gebouwd waarin zich nieuwe, beschaafdere vormen van gezelschapscultuur ontplooiden. Men ontwikkelde vooral ook het discours, de samenspraak, waarin de vrouw zeker niet de mindere van de man bleek en behoefde te zijn.

Het hof van de befaamde hertog Guillaume IX van Aquitanië – dichter, vrouwenjager en avonturier van formaat – was van deze nieuwe cultuurgolf wel het middelpunt. De hertog zelf was eigenlijk de eerste van de dichters die men troubadours noemde, hun poëzie getuigde van een voordien ongekende verering van de vrouw. Van Zuid-Frankrijk uit waai-erde deze poëzie uit zowel over Italië als over Noord-Frankrijk, Vlaanderen en Duitsland. In de Nederlandse dichtkunst is zij door Henric van Veldeke vertegenwoordigd. Zij schiepte vooral een overvloed aan liefdespoëzie, minder persoonlijk veelal dan wij tegenwoordig gewend zijn, maar rijk aan symbolen, vol van schone beloften en on vervuld verlangen. Aan de hoven werd haar inhoud vaak levendig bediscussieerd; daarbij stelde men zich graag allerlei ingewikkelde hoofse en verliefde situaties voor, een boeiend woordenspel waarvan de problemen tenslotte dienden te worden opgelost door een 'cour d'amour', een liefdesrechtbank, samengesteld uit leden van het gezelschap die daartoe bij uitstek bekwaam werden geacht. Een zekere Andreas Capellanus schreef waarschijnlijk aan het eind van de twaalfde en het begin van de dertiende eeuw aan het hof van Marie van Champagne te Troyes een *Tractatus de arte honeste amandi* (Verhandeling over de kunst der hoofse minne), waarin als het ware de jurisprudentie van deze liefdesrechtbanken tot in details zijn vastgelegd; men kon er uit leren hoe een edelman met een edelvrouw diende om te gaan en aan welke hoofse regels hun gedrag onder meer in woord, kleding en manieren diende te beantwoorden. Het ging daarbij vooral om een nogal ingewikkeld samenstel van vormen, dat met uiterste zorgvuldigheid in acht diende te worden genomen.

Het traktaat van Capellanus is gedurende de middeleeuwen herhaalde malen overgeschreven en vertaald. Het daarin voorgeschreven gedrag kan men telkens ook in de literatuur terugvinden. Nu heeft vooral dr. F. Lulofs in de inleiding tot zijn Beatrijs-uitgave op dit traktaat van Capellanus gewezen en het gedrag van Beatrijs getoetst aan de daarin vastgelegde gedragsregels. Daarbij dient te worden bedacht dat Beatrijs naar de beschrijving die de dichter van haar geeft, van aristocratische afkomst was, evenals haar minnaar. Capellanus' schildering van de speciaal hoofse zeden geldt dus ook voor haar. Verreweg de meeste normen in die tijd waren trouwens van hoge maatschappelijke stand en hun intrede in het klooster werd vaak door andere motieven dan geestelijke roeping bepaald. Wanneer een jonge vrouw uit een gezin met veel zusters kwam en het megeven van de noodzakelijke bruidsschat niet mogelijk was, bleek een klooster een goede oplossing, want in de middeleeuwen was de positie van de ongetrouwde vrouw – bepaalde met bijzondere talenten begaafde uitzonderingen daargelaten – over het algemeen abominabel. Dit betekent overigens niet dat een non niet of nauwelijks vroom kon zijn. Uit Beatrijs' gedrag en haar functie als 'costeresse' – in de kloostergemeenschap van bijzondere betekenis – blijkt het tegenovergestelde.

Beatrijs' bijzonder sterke besef van haar sociale status als vrouw van voorname afkomst blijkt bijvoorbeeld door een voor ons wel wat overdreven gevoel van schaamte, wanneer ze haar minnaar na haar vlucht uit het klooster voor het eerst in de boomgaard tegemoet treedt. Ze schaamt zich echter niet uit overwegingen van kuisheid; ze was blootshoofds, liep op blote voeten en het onderkleed dat ze droeg, zal, als in die tijd gebruikelijk, een lang, wollen kleed zijn geweest. Naar onze begrippen dus wel bijzonder ingetogen. Maar haar kledij van dat ogenblik gold zowel voor de kerkelijke als de wereldlijke rechtbank als een boete- en schandkleed. Iemand die boete ging betalen, moest dat blootshoofds doen; wie een ernstig vergrijp had begaan, diende barrevoets te lopen; wie verbannen werd of terechtgesteld, had alleen een hemd aan. Wat dus Beatrijs' bruidstooi diende te zijn, was een misdadigerskleed – voor het geweten van een vluchtende non wel een bijzonder kwellende situatie. De

minnaar kust haar dan ook pas, wanneer zij in het van hem gekregen kostbare gewaad, als hoofse dame dus, voor hem staat. Haar nieuwe kledij heeft dan ook symbolische betekenis: blauw en wit, blauw de kleur der trouw, wit die der onschuld – bruidstooi bij uitstek: een trouwe maagd. En de egelantier die dit tafereel overschaduwde is de boom die de liefde symboliseert.

Een vrijwel gelijke situatie, zij het in omgekeerde zin, doet zich voor als ze de volgende morgen op veilige afstand van het klooster zijn gekomen. De passage waarin de dichter het bos schildert waar zij doorheen rijden, is een der schoonste van het hele gedicht: een tafereel van sublieme opgetogenheid, geurende bloemen, zingende vogels, zoet gras. Voor ons begrip ligt het hier als vanzelfsprekend voor de hand dat de minnaar Beatrijs voorstelt hier wat te blijven en 'bloemen te lezen', een bekend middeleeuws codewoord voor wat hij twee regels later onomwonden zegt: 'Laat ons spelen der minnen spel.' Wat zou Beatrijs ertoe hebben gebracht niet op het verzoek in te gaan? De bossen waren heel wat eenvoudiger dan tegenwoordig, de hele natuur – zouden wij zeggen – inspireerde ertoe. Maar Beatrijs vaart ongekend en eigenlijk onbegrijpelijk heftig tegen hem uit, ze voelt zich fel in haar eer aangetast, in ieder geval niet behandeld als de hoofse edelvrouw die ze wenst te zijn en te blijven. Ze voelt zich geschonden in haar stand en scheldt de minnaar dan ook uit voor 'dorper', wat voor een edelman met standsbesef een gruwelijke belediging was. Later, in een fraai opgemaakt bed, zal hij krijgen wat hij wenst, zegt ze, maar van wat wij nu in zekere zin – hoewel zeker niet tussen twee gelieven – bermprostitutie kunnen noemen, wil ze niets weten.

Zo is er meer in het verhaal dat voor ons gevoel al te sterk, te formeel aan het ideaal van de hoofse adel gebonden blijft. Later, als zij samen het meegenomen geld hebben verteerd, kan Beatrijs geen geld met spinnen verdienen, want spinnen deed een edelvrouw niet, dat was beneden haar stand. En ook haar minnaar verliet haar omdat hij een dergelijke vernedering niet kon verdragen.

Lulofs gaat met zijn interpretatie van *Beatrijs* in verband met de door Capellanus geformuleerde hoofse erecode nog verder, maar Kazemier is het daarin niet met hem eens. Kazemier vindt dat Lulofs te veel aan die code en aan het stands-

gevoel ophangt en dat hij 'Capellanus ook aanhaalt bij situaties en handelingen die algemeen menselijk zijn en daardoor reeds verklaard kunnen worden'. In sommige opzichten ben ik dat wel met hem eens, maar ik laat de twee debaters nu liever alleen. Wat ik hier voornamelijk aan Lulofs ontleende, moet voldoende zijn om te wijzen op een eigen, merkwaardig aspect van het gedicht, bepaald door de tijd waarin het ontstond. Het kan de lezer van vandaag ook helpen bij andere, soortgelijke situaties die hem wellicht bevreemden.

Het verhaal van Beatrijs is al vlug na zijn ontstaan bijzonder populair geworden en talloze keren in vele talen bewerkt. Wat de bewerkingen in onze taal betreft: uit de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw stammen er enkele in proza. In Vlaanderen bleef de aandacht voor het gedicht verder nog wel bestaan, maar de Hervorming maakte daar in de Noordelijke Nederlanden een drastisch einde aan. Niemand minder dan Marnix noemde het gedicht een 'afgrijselijke leugen'. De classicisten van de zeventiende en de achttiende eeuw gunden het evenmin een plaats in onze literatuur; de romantiek bracht daarin echter gelukkig verandering. Onder meer Alberdingk Thijm zorgde voor een goede bewerking.

Het was evenwel pas in de twintigste eeuw dat de legende door bewerkingen van kunstenaars eerst op haar volle kunstzinnige waarde werd geschat. De verbeelding van Boutens, die in 1907 verscheen, is daarvan zonder twijfel de populairste, maar ook verreweg de fraaiste. Boutens was niet voor niets een groot dichter. Maar van de middeleeuwse Beatrijs heeft hij in zijn subtiële poëzie weinig overgelaten. Hij ging nogal vrij met het verhaal om en met de typisch godsdienstige inspiratie ervan wist hij kennelijk geen raad. Dat wist Felix Rutten, die in 1918 met een mysterieus spel over Beatrijs kwam, wel, maar bij hem bleef van de eenvoud van de legende door veel versiering weer niet veel meer over. Tenslotte kwam Herman Teirlinck in 1923 met zijn spel *Ik dien*, dat op zichzelf uiteraard boeiend en knap genoeg was en het verhaal in de tegenwoordige tijd overplaatste, maar van de eigenlijke strekking ervan liet Teirlinck zo mogelijk nog minder over dan Boutens. In het katholieke Vlaanderen heeft het dan ook de nodige opschudding verwekt. De dich-

ter Anton van Wilderode heeft in 1960 met zijn bewerking voor de Vlaamse televisie daarvan gelukkig het meeste weggenomen.

Misschien verwacht de lezer dat ik aan het slot van deze beschouwingen nog kom met een typering van de gestalte van zuster Beatris. Ik laat die echter het liefst aan hemzelf over, omdat iedereen het recht heeft haar met zijn eigen waarheid te confronteren en haar van daaruit te beoordelen. Dat oordeel zal daarom ook telkens verschillend zijn. Maar een enkele opmerking zou ik toch nog wel willen maken. Typerend bijvoorbeeld voor dit verschil in reactie op de *Beatris* is de kritiek van Albert Verwey op Boutens' bewerting. Al kon de robuuste Verwey uiteraard niet ontkennen dat Boutens een bijzonder fraai artistiek werkstuk had geleerd, hij kon de poëtische verfijning die de meester ook in de gestalte van zijn hoofdfiguur zelf had gelegd, kennelijk niet uitstaan. Hij vond haar geen beeld van poëzie, maar een beeld van het werkelijke leven: '... een veertiende-eeuwse burgerdochter in haar wereld van mooie kleederen, fatsoen en onaangewijfeld kerkgehoof, - maar een gezonde en op haar tijd hartstochtelijke burgerdochter dan toch, die de loten van het leven zoals zij vallen, durft opnemen, en ze niet veel anders vond dan ze doorgaans waren.'

Hoe reëel en begrijpelijk Verweys reactie ook is, toch geloof ik dat hij Beatris te kort heeft gedaan. Met de typering 'onaangewijfeld kerkgehoof' komt men er niet; er is duidelijk in Beatris ook een persoonlijk geloof tot de persoon van Maria, hoe men zich die dan ook denken wil, en dit persoonlijk geloof wint zijn unieke, allesbeheersende dimensie door de liefde. Knuveldeur kwam er dichterbij toen hij schreef: 'Beatris... is de draagster van een machtig liefdesgevoel. In haar heeft de auteur verbeeld de overmacht van de liefde, die het vrouwenhart, zodra zij eenmaal daarin doordrongen is, met onweerstaanbare kracht beheerst.'

In ieder geval: uiteraard is de *Beatris* een belangrijk religieus gedicht, maar als zodanig is het toch allereerst een liefdesgedicht en vooral daaraan dankt het zijn over alle godsdienstige verschillen heen reikende universeel menselijke zin en waarde, voor de middeleeuwen beslist niet anders of minder dan voor deze tijd.

LITERATUUR

Sinds prof. W.J.A. Jonckbloet in 1841 met de eerste nieuwe Nederlandse *Beatris*-uitgave kwam, zijn er veel andere verschenen. Vier eigentijdse daarvan verdienen nog de aandacht. Die van dr. Rob Roemans en drs. Hilda van Assche in de 'Klassieke Galerij' (Amsterdam/Antwerpen) is voorzien van een bijzonder uitvoerige literatuuropgave. G. Kazemier verzorgde er een voor het 'Klassiek Letterkundig Pantheon' (Zurphen); daarin wordt vooral zeer deskundig op de structuur, de technische en filologische bijzonderheden van het werk ingegaan. De oorspronkelijk door C.J. Kakebeen in 1901 bewerkte editie werd in latere drukken aangevuld door D.C. Tinbergen en L.M. van Dis (Bibliotheek Van alle tijden, Groningen 1970). Voor deze uitgave werd vooral gebruik gemaakt van de door dr. F. Lulofs verzorgde editie in de reeks 'Klassieke Nederlandse letterkunde' (vierde druk, Culmborg 1976).

Het aantal studies over en in verband met het gedicht is ontelbaar. Voor het goed begrip van een middeleeuwse tekst is uiteraard kennis van de geschiedenis der middeleeuwen zelf van groot belang. Het meesterwerk *Herfsttij der middeleeuwen* van prof. dr. J. Huizinga is voornamelijk met overtuiging interessant en bijzonder informatief is ook R.W. Southern's *De opkomst van het Avondland* (Utrecht 1971). Voor de Nederlandse geschiedenis van die tijd kan men terecht bij Jan Romein, *De lage landen bij de zee* (Zeist 1961).

Wie over de getallen- en kleurensymboliek van het gedicht wil worden ingelicht, vindt in *Symboliek en iconografie der christelijke kunst* (Bussum 1974) van dr. J.J.M. Timmers het nodige materiaal.

Tenslotte is ook over de hoofse minne zeer veel geschreven. Als goede inleiding kan Maurice Valency's *In praise of love* (New York 1958) worden beschouwd.

3 9585 00034 2506